

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleksandra Trupej

**Mitologija v medijih: poročanje Politike in Oslobodjenja
o srebreniškem pokolu**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleksandra Trupej

Mentor: red. prof. dr. Mitja Velikonja

**Mitologija v medijih: poročanje Politike in Oslobodjenja
o srebreniškem pokolu**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Zahvaljujem se

mentorju red. prof. dr. Mitji Velikonji za spodbudo in strokovno pomoč.

Hvala družini za vso podporo.

Mitologija v medijih: poročanje Politike in Oslobođenja o srebreniškem pokolu

Z diplomsko nalogo sem želela ugotoviti, ali sta časopisa Politika in Oslobođenje uporabljala mitološki diskurz pri pisanju o dogodkih v Srebrenici v času pokola in po njem ter kakšne vrste diskurza sta uporabila. Za preučevanje sem namenoma izbrala vojno obdobje, saj mitološka sila takrat deluje najmočnejše. Bosno in Hercegovino sem izbrala, da bi pokazala, da do vojne tam ni prišlo zaradi nezmožnosti sobivanja treh različnih etnij, ampak zaradi bogatega mitološkega spomina prizadetih etnij, ki so si ga prisvojile vladajoče skupine, ga aktualno strukturno umestile, ljudje pa so mit sprejeli. Poglavitno vlogo pri tem so imeli mediji. Prvi del naloge se nanaša na konstruktivistično paradigmo kot podlago za interpretacijo problematike kreiranja mitov in mitologij skozi medijski diskurz. V drugem delu sem predstavila analizo obeh časopisov, narejeno na podlagi kritične diskurzivne analize Normana Fairclougha, ki združuje intertekstualno analizo teksta, analizo diskurzivnih in socialnokulturnih praks. V končnem delu sem uporabila strukturalno analizo Clauda Levi-Straussa, da bi razložila, da je naš konceptualni način strukturiranja in razumevanja dejanskega problema paradigmatični odnos binarnih opozicij. V vsakem mitu se zgodijo paradigmatični premiki od abstraktnega h konkretnemu proti končni enotnosti.

Ključne besede: mit, politične mitologije, mediji, Politika, Oslobođenje.

Mythology in media: reporting of Politika and Oslobođenje about Srebrenica massacre

In the thesis I tried to determine if the daily newspapers Politika and Oslobođenje used mythological discourse when writing about Srebrenica in time of the massacre and after it, and also what kind of discourse they used. I deliberately chose war time because the mythic force works in its best during war periods. Bosnia was also intentionally chosen to establish the fact that the incapability of coexistence of three different nations was not the main cause of the war. Opulent mythological memory of the affected nations has enabled governing parties to appropriate the mythological memory and to situate it in the current situation. People accepted the mythology and the role of the media was salient. The Constructivist paradigm was interpreted in the first segment of the thesis as a basis to understand the issues of creating mythologies through mythological discourse. In the second segment I built my research on critical discursive analysis by Norman Fairclough. The main aim of his analysis is to combine intertextual analysis with discursive analysis and subsequent discursive effects of social practices. Structural analysis by Claude Levi-Strauss was also used to expound that conceptual way of structuring and understanding the problem is in fact paradigmatic relationship between binary oppositions. The structure of every myth contains movements from abstract to concrete till the final unity.

Key words: myth, political mythologies, media, Politika, Oslobođenje.

KAZALO

1.1 Metodologija	8
2 Teoretični uvod.....	10
2. 1 Reprezentacije.....	10
2.2 Diskurz	13
2. 3 Mit	14
2. 3. 1 Politični mit	18
2. 3. 2 Religijsko-nacionalne mitologije	20
2. 4 Množični mediji	22
2. 5 Vpliv množičnih medijev na občinstvo	24
2. 6 Srebrenica	27
2. 7 Politika in Oslobodjenje.....	28
3 Analiza.....	29
3. 1 Politika	30
3. 1. 1 Diskurz viktimizacije Srbov.....	30
3. 1. 2 Krivi nismo mi, temveč oni.....	31
3. 1. 3 Zarota od zunaj	32
3. 1. 4 Čustveni sendvič	34
3. 1. 5 Uporaba pozitivnih izrazov za negativne konotacije	35
3. 2 Oslobodjenje.....	38
3. 2. 1 Nedotakljivost, svetost zemlje	38

3. 2. 2 Diskurz viktimizacije Bošnjakov	39
3. 2. 3 Demonizacija sovražnika.....	39
3. 2. 4 Religijsko-nacionalni diskurz	41
4 Zaključek.....	44
5 Literatura	48

1 Uvod

„Seveda se ni pojavil na sodišču, ker je tukaj. On je legenda in je vsepovsod tam, kjer so Srbi.”

„Bil je predsednik naše države. Kako ga lahko nekdo imenuje za morilca?”

„Ne bi smel biti tam, ker ni kriv. Branil je svojo državo in nikoli ni nikogar napadel. Kriv je samo zato, ker je živ.”

„Mislim, da si ne zasluži sojenja, ker se je boril za Srbijo in bivšo Jugoslavijo. Bil je na strani našega ljudstva.”

(TV Slovenija 2009)

Množični pokol, ki ga je vojska Republike srbske izvršila nad Bošnjaki v Srebrenici, se glede na obstoj mednarodnih institucij, modernega časa, modernega razmišljanja po vseh pravilih ne bi smel zgoditi. Ena od razlag genocida pravi, da je to rodomor, uničenje kake rasne, narodne, verske skupnosti. Vzrok želje po uničenju neke nacije je praviloma povečanje moči, povzdigovanje lastne nacije. Naša svoboda se konča tam, kjer se začne svoboda drugega, zato bi pričakovali, da je kratenje ali celo odvzem svobode drugega vreden nepreklicnega obsojanja. Zakaj se potem dogaja, da je nekaterim ljudem po tolikih izkušnjah iz preteklosti, nacizmu, fašizmu, tolikih žrtvah borba za lastno nacijo dovolj trden argument za utemeljitev vojne? Delni odgovor na to vprašanje dobimo, če vsaj malo raziščemo neverjetne razsežnosti mita.

V teoretičnem delu diplomske naloge bom zato predstavila mit, njegov pomen, strukturo. Pokazati želim, da pomen v kulturi, družbeni kodi, diskurzivne konvencije, mitologije obstajajo že pred medijskim tekstom, slednji lahko le še vpliva na njihovo moč. Množični mediji so orodje, ki omogoča ustanovitev, ohranjanje in razširitev mitov. Ustvarjanje mitov pa je odprt proces, v katerem sodeluje veliko dejavnikov, med njimi tudi diskurzivni režim medijske industrije in občinstvo, ki ga medijski tekst nagovarja.

1.1 Metodologija

V diplomskem delu se bom osredotočila na primarne, torej neposredne kazalce uporabe mitološkega diskurza, zato bo moja hipoteza: *Politika in Oslobođenje sta uporabljala mitološki diskurz pri poročanju o dogajanjih v Srebrenici v času pokola in po njem*. Analiza vključuje vse novinarske zvrsti, ki so se pojavile v zvezi z napadom na Srebrenico; v časopisu *Politika* je od prvega julija 1995 do prvega avgusta 2000 takih prispevkov 63, v časopisu *Oslobođenje* pa od prvega julija 1995 do prvega januarja 1996 225. Za primerjavo petletnega obdobja v *Politiki* in enoletnega obdobja v *Oslobođenju* sem se odločila zato, da bi lahko analizirala zadostno število prispevkov. Če bi vzela enoletno obdobje *Politike*, bi bilo razmerje obravnavanih člankov 26 : 225. Iz vsakega časopisa sem izbrala dele besedil, kjer namen avtorskega postopka narativizacije ni informiranje, ampak namerna zloraba dejstev, laž, ščuvanje, ki so z uporabo mitoloških diskurzov prikriti.

Vodilo mojega raziskovanja bo torej diskurzivna analiza. V nasprotju z njo je analiza vsebine kvantitativen pristop, pri katerem statistično organiziramo raznovrstne elemente teksta z namenom generalizacije. Pri tovrstni analizi gre za razreševanje, razčlenitev posameznih delov teksta in njihovo preštevanje, da bi lahko spet videli celosten vzorec.

Za analizo vsebine se nisem odločila, ker sta vodilo mojega raziskovanja vprašanji, ali sta *Politika* in *Oslobođenje* uporabljala mitološki diskurz pri pisanju o dogodkih v Srebrenici in kakšno vrsto mitološkega diskurza sta uporabila. Upoštevanje pogostosti tekstovnih elementov namreč ne upošteva posamičnega primera, ampak ga zajame v kategorijah. Neznatne pogostosti ali posamični primeri pa lahko postanejo zelo pomembni, ko jih uvrstimo v širši družbenopolitični kontekst. Diskurzivna analiza je kvalitativna metoda raziskovanja medijskih tekstov in njihove smiselne povezave z aktualnimi družbenimi dogodki. Splichal (Splichal 1973) pojasni, da gre za nefrekvenčni pristop, ki izpostavlja navzočnost ali odsotnost neke vsebinske značilnosti za podlago pri sklepanju.

Ne gre torej za ugotavljanje pogostosti dogodkov, ampak ugotavljanje, ali je neka značilnost v tekstu dana ali ne. Pri tem navzočnost, danost obravnavane enote v tekstu pomeni upoštevanje tudi samo posamičnih enot. Če torej v obravnavanem medijskem tekstu semo enkrat zasledimo uporabo diskurza demonizacije sovražnika, pa se tovrsten diskurz ne uporablja nikjer drugje v tekstu, ga zato iz obravnave ne bomo izločili.

Element teksta smiselno uvrstimo v družbeni kontekst in ga vključimo v analizo. Pozorni moramo biti tudi na zapostavljene teme v tekstu. Medijski prispevki bi morali občinstvu predstaviti najboljši približek dejanskosti. To lahko dosežejo s predstavitvijo družbeno pomembnih tem z različnih zornih kotov, pri tem pa mora biti avtorjev subjektivni vpliv jasno predstavljen. Če avtor piše o vojni in pri tem izpostavlja samo žrtve lastnega naroda, pri tem pa izpušča grehe svojega naroda, je latentno izrazil subjektivni interes nekritičnega nacionalističnega izpostavljanja lastnega naroda. Takšen izpust faktov moramo v analizo vsekakor vključiti. Bolj so torej pomembni vzorci kot distribucije pogostnosti. Selekcija in racionalna ureditev kategorij z namenom preizkusa hipoteze je pomembnejša, kot da smo pozorni na frekvence.

Analizo bom naredila po modelu kritične diskurzivne analize Normana Fairclougha (Fairclough 1995), ki predpostavlja, da je komunikacijski dogodek potrebno analizirati kot skupek teksta, diskurzivne prakse in socialnokulturne prakse. V tekstu bomo pozorni na reprezentacije in rekontestualizacije socialnih praks, odnos med sporočevalcem in naslovnikom, pa tudi na stvari, ki so v tekstu odsotne. Namesto lingvistične bomo uporabili intertekstualno analizo teksta. Ta se osredotoča na mejo med tekstem in diskurzivno prakso, torej išče sledi diskurzivne prakse v tekstu, njena naloga je odkriti žanje in diskurze. Lingvistična analiza je deskriptivna, intertekstualna pa interpretativna. Lingvistične značilnosti teksta nam dajejo dokaze, ki jih lahko uporabimo v intertekstualni analizi. Slednja je namreč diskurzivna interpretacija teksta, postavljena v socialnokulturni kontekst. Drugi del komunikacijskega dogodka je diskurzivna praksa. Ta se nanaša na proces produkcije in porabe teksta in je povezava med tekstem in socialnokulturnimi praksami. Slednje so širše družbene prakse, v katere je vpet obravnavan dogodek, gre za širši družbeni in kulturni okvir.

Raziskavo bom sklenila s strukturalno analizo, ki predvideva, da so načini ustvarjanja pomenov univerzalni. Končni pomen mita ni v njegovi pripovedovalni strukturi, odkrijemo ga namreč v paradigmatskem odnosu opozicijskih konceptov. Binarne strukture konceptualnega kulturnega sistema Clauda Levi-Straussa bodo delni odgovor na uvodno vprašanje, zakaj korenine mita segajo tako globoko.

2 Teoretični uvod

Ker bom preučevala uporabo mitološkega diskurza v obeh medijih, bom v prvem delu naloge razložila pot od jezika do diskurza. Jezik ni le golo ogledalo realnega sveta, pomeni so proizvedeni že znotraj jezika, zato bom začela z razlago termina reprezentacija.

Znotraj teorij reprezentacije poznamo različne pristope, kot so: reflektivni, intencionalni in konstruktivistični. Reflektivni pristop zagovarja dejstvo, da je pomen že v samem predmetu, osebi, torej objektu opisa, intencionalni pristop pa trdi, da je od avtorja odvisno, kakšen bo pomen objekta ali subjekta upovedovanja.

Pri definiranju glavnih pojmov se bom osredotočila na konstruktivistični pristop, ki pravi, da ljudje proizvajamo pomene s pomočjo konceptualnih zemljevidov, ki jih je narisala naša kultura. Znotraj konstruktivističnega pristopa bomo analizirali semiotični in diskurzivni model. Proizvodnjo pomena s pomočjo jezika bom razdelala s precej ozko jezikovno teorijo Ferdinanda de Saussurja. Nadaljevala bom z Rolandom Barthesom, ki razlaga, kako reprezentacija deluje na širši ravni, kako znake povežemo v širše, družbeno področje in kako nastane mit. Jezikovno teorijo bom zaključila z Michelom Foucaultom in njegovo proizvodnjo vednosti skozi diskurz. S teoretičnimi izhodišči nekaterih avtorjev bom opredelila mit, posebej bom izpostavila politične in religijsko-nacionalne mitologije, ker so te v času vojne, še posebej vojne v Bosni in Hercegovini, najbolj v ospredju. Izpostaviti želim, da so mediji zelo vpliven mehanizem pri kreiranju mitov. Slednje ni odvisno samo od mitotvorcev, diskurzivnega režima medijske industrije, ampak tudi od občinstva. Zato bom poudarila odgovornost posameznika pri sprejemanju mitoloških naracij.

2. 1 Reprezentacije

Jezik lahko uporabimo za krepitev starih ali iznajdbo novih mitov na posreden ali neposreden način. Neposredno to storimo tako, da nevtralne besede zamenjamo s takimi, ki nosijo sodbo, so v naših konceptualnih zemljevidih obarvane s predsodki. Če namesto besede vojak uporabimo besede, kot so *zločinec*, *morilec*, *Karadžićev terorist*, ustvarjamo mit. Uporabimo lahko tudi nove besede ali damo starim konceptom nove pomene. Pogosta ponovitev omogoča mitološkim tvorjenkam uveljavitev.

Z jezikom lahko z lahkoto manipuliramo dejstva. Besedam dodamo pozitivni ali odstranimo negativni prizvok in ustvarimo povsem novo dejstvo, ustvarimo nov pomen, novo interpretacijo dogodka, ne da bi to eksplicitno izrekli. Dogodki, fenomeni, družbene skupine ipd. nimajo naravne pojavnosti, ampak jih sooblikuje način, na katerega so predstavljeni. Stavek, ki je denimo zapisan v medijih, se vedno interpretira v kodu, značilnem za našo kulturo. Tako reprezentacija posreduje pomen in interpretacijo fenomenov brez eksplicitnega izreka, povezuje pomen in jezik s kulturo. „Reprezentacija je ključni del procesa, v katerem člani iste kulture proizvajajo pomene in si jih izmenjujejo” (Luthar 2004, 35).

Znotraj teorije reprezentacij so različne podteorije o tem, kako se jezik uporablja za reprezentacijo sveta. Sama se bom osredotočila na konstruktivistični pristop, ki pravi, da pomen konstruiramo v jeziku s pomočjo jezika. „Konstruktivisti ne zanikajo obstoja materialnega sveta, trdijo pa, da pomena ne izraža svet, pač pa jezikovni ali katerikoli drugi sistem, ki ga uporabljamo za reprezentacijo svojih pomenov” (Luthar 2004, 46). Kot bomo videli, tudi mitološki pomen konstruiramo z mitološkim diskurzom, zato vsak mit fragmentarnost naključnosti eksistence spremeni v neko esenco. Znotraj konstruktivističnega pristopa bomo razdelali tako semiotični kot diskurzivni model in ju povezali s teorijo mita.

Semiotika je oblika strukturalizma, saj zanika možnost spoznanja stvarnosti na objektivni način. Sveta ne moremo spoznati na način, ki ne bi bil kulturno določen, lahko ga spoznamo prek konceptualnih in jezikovnih struktur naše kulture. „Osnovni argument semiotičnega pristopa je, da ker vsi kulturni predmeti izražajo pomen in ker so vse kulturne prakse odvisne od pomena, morajo uporabljati znake.” (Luthar 2004, 56). Če torej želimo analizirati kulturne prakse, moramo analizirati pomene, znake – jezik. Ferdinand de Saussure (Saussure 1997) preučevanje jezika razdeli dva dela. Prvi, bistveni, zaobjema jezik, ki je družbeni pojav, drugi pa govor, ki je psihofizične narave. Jezik „je hkrati družbeni proizvod sposobnosti za govorca in množica nujnih konvencij, ki jih je sprejelo družbeno telo, da bi omogočilo uresničevanje te sposobnosti pri posameznikih” (Saussure 1997, 21). Govorica naj bi bila nekaj, kar nam je prirojeno, sposobnost, ki nam je dana od narave. Potemtakem bi lahko sklepali, da je jezik le eden njenih delov, da ji je podrejen. Saussure to tezo zavrne z argumenti Whitneyja, ki pravi, da ljudje glas uporabljamo za orodje jezika le po naključju, lahko bi uporabljali na primer roke. Tako Saussure jezik vzame za normo vseh drugih izraznih oblik govorice.

„Sposobnost izgovarjati besede /se/ – ne glede na to, ali je naravna ali ni – uveljavlja edinole z orodjem, ki ga je ustvaril in zagotovil kolektiv; zato ni utvara, če rečemo, da jezik zagotavlja enotnost govornice” (Saussure 1997, 22). Jezik in govor sta nedvomno vzajemno povezana. „Jezik je nujen, da je govor sploh mogoče razmeti in da lahko proizvaja vse učinke; a govor je nujen, da se jezik sploh vzpostavi” (Saussure 1997, 30). Saussure je temeljno strukturo jezika, ki jo urejajo pravila, imenoval *langue*. Dejanski govor, torej govorna dejanja, ki jih omogoča jezik, pa *parole*.

Po Saussurju je proizvodnja pomena odvisna od jezika. Jezik je sistem znakov, ki izražajo ideje. Jezikovni znak pa je entiteta, ki združuje koncept in slušno podobo. Pri slušni podobi gre za glasove in zloge v besedi, Saussure slušno podobo nadomesti z besedo označevalca. Koncept je psihični odtis slušne podobe, senzorična podoba čutil, označenec. Znak je celota, asociativna povezava označevalca in označenca, zato samo znak daje smisel. Črna kroglica ima lahko npr. več pomenov, je označevalca, če pa jo povežemo z nečim stalno označenim (npr. glasovanje za smrtno obsodbo), bo postala znak.

Tudi mit je sestavljen iz tridimenzionalne sheme označevalca, označenca in znaka, samo da je mit drugostopenjski semiološki sistem. Tisto namreč, kar je v prvem sistemu znak, mit degradira v označevalca. „Ko se elementi mitskega govora (jezik v ožjem smislu, fotografija, slika, plakat, obred, predmet itd.) ne glede na njihovo prvotno raznovrstnost, znajdejo v mitu, so znižani na funkcijo označevalcev: mit v njih vidi samo temelje za nadaljnjo izgradnjo” (Barthes 1971, 269). Zaradi dvojnega pomena označevalca Barthes (Barthes 1971, 270) uvede novo terminologijo, označevalca na ravni prvega sistema imenuje smisel, na ravni mita pa forma. Označenemu da termin pojem. Smisel je popoln, samozadosten, izgrajen sistem zgodovine, dejstev, misli, odločitev. Ko v mitu smisel postane forma, se izprazni, postane gola beseda, osiromašenje, ki ga je treba napolniti. Smisel namreč ne umre v popolnosti, ohranja življenje, s katerim se bo forma mita hranila. Tisto, kar je forma izpraznila iz smisla, nadomesti pojem, mitski označenec. Pojem omogoči razpredanje mita. Preko pojma v mit prihaja neka nova zgodovina. „Deluje paradoksalno, pa vendar, mit ničesar ne skriva: funkcija mita je izkrivljanje, ne skrivanje” (Barthes 1971, 276).

Vzemimo za primer uporabo jezika v politiki. Milan Matić (Matić 1984, 142–165) pravi, da politični jezik ne odraža neposredno realnosti, temveč jo projicira v idealno in

normativno. Tako je ta jezik neka vrsta konstruiranega, nedorečenega govora. Funkcija jezika v političnem mitu ni v tem, da opisuje stvari in jih pojasnjuje, ampak da ustvarja nova dejstva. V tem govoru je lahko vse mogoče, zato je magijski. Ne želi vplivati na razum, ampak na čustva, da bi posameznik deloval politično. Cilj je dosežen hitreje, če se moč magijskega govora povečuje z njegovim širjenjem preko političnih svečanosti in obredov. Politične in duhovne elite pogostokrat uporabljajo tuje, mrtve jezike (npr. latinskega), ki jih mase ne razumejo, a zaradi svečane naracije, ritmike ugajajo poslušalcu. Politični jezik je neke vrste subtilna sugestija, gre za izkoreninjenje notranjega govora v človeku. Ta je pod vplivom vsakodnevne poplave informacij, zato ni zmožen prepoznati izvorno vrednost stvari. Politični jezik je standardizirani jezik, ki posameznika postavlja v vlogo pasivnega potrošnika. Njegov smisel ni v prikazovanju realnosti, temveč v pridobivanju zaupanja in pokornosti amorfne množice. Ernst Cassirer (Cassirer 1974, 17–22) mitologijo opredeli tudi kot bolezen, ki se začne z jezikom in kasneje razširi na celotno polje človeške civilizacije. Jezik ni le vir znanja, ampak tudi neumnosti. Slednjo plat jezika nam razkriva mit. V zgodovini civilizacij je beseda vedno imela dve funkciji, semantično in magično. V primitivnih družbah je imela magična beseda vodilno vlogo. Z besedo niso opisovali stvari, ampak so želeli spremeniti naravo. Vrač, jasnovidec je vladal magijskemu svetu in v njegovih rokah je magična beseda imela moč. Moderni politiki so jim podobni; so jasnovidci, napovedujejo prihodnost, pri tem pa morajo vsak svoj korak metodološko opisati. Nič ni prepuščeno naključju, vsak korak mora biti vnaprej izračunan. Moderni politik deluje hkrati kot čarovnik, *homo magus*, in kot obrtnik, *homo faber*.

2.2 Diskurz

Jezik je pomemben del oblikovanja sveta, oblikuje naše razumevanje sveta. „Medtem ko so vsi jezikovni pojavi družbeni, pa vsi družbeni pojavi niso jezikovni” (Erjavec 2007, 16). Semiotični model je reprezentacijo razumel glede na to, kako besede v jeziku delujejo kot znaki, fenomeni so potem končna in aktualno omejena celota jezikovnih sekvenc, ki konstruirajo celoto. Če želimo analizirati pomen, moramo gledati širše, preseči razlikovanje med tem jezikom in prakso. Pomen nekega fenomena pa je pogosto odvisen od večjih delov, izjav, skupin podob, diskurzov, ne nazadnje tudi subjektov. Tako Foucaulta (Foucault 2001) zanima proizvodnja vednosti (ne samo pomena) prek diskurza. Diskurz ni samo križišče stvari in besed, ampak je celota pravil, ki so lastna njemu samemu. „Diskurzi organizirajo načine, na katere neki fenomen mislimo, in

načine, na katere se njimi ukvarjamo. Neločljivo so povezani z interesi družbeno močnih posameznikov in družbenih skupin” (Erjavec 2007, 17). Diskurz torej proizvede objekte našega vedenja in vpliva na to, kako svoje ideje uresničujemo v praksi. Foucault pravi, da je diskurz neka skupina izjav, ki pripadajo isti diskurzivni formaciji in kateri lahko neka skupina pripiše pogoje obstoja. Pri tem izjavo definira kot diskurzivni dogodek, ki ga niti jezik niti pomen ne moreta nikoli povsem izčrpati. Izjava je edinstvena, pa vendar je odprta za ponavljanje, spreminjanje, vezana je na artikulacijo govora. Diskurzivna formacija so povezave, transformacije, pozicije med izjavami, objekti, pojmi, tematskimi izbirami. Gre za koeksistenco heterogenih elementov – institucij, tehnik družbenih skupin, organizacij, razmerij med različnimi diskurzi. „Kadar pa se ti diskurzivni dogodki nanašajo na isti objekt in imajo skupen slog in podpirajo strategijo, skupno institucionalno, administrativno ali politično smer in vzorec, po Foucaultu pripadajo isti diskurzivni formaciji” (Erjavec 2007, 65). V vsaki diskurzivni formaciji se torej oblikuje mreža pravil, ki usmerja diskurze in kreira prevladujoči način mišljenja v neki skupnosti.

Vzemimo za primer nacionalistično mitologijo, ki je diskurzivna formacija, saj je proizvod različnih mitoloških diskurzov (diskurz o izbranosti naroda, o demonizaciji nasprotnikov, o velikih osebnostih, herojih). Diskurzivne formacije niso statične forme, ki bi enkrat za vselej definirale značilnosti diskurza. „Diskurzivna formacija torej ne igra vloge figure, ki zaustavi čas in ga za nekaj desetletij ali stoletij zamrzne, temveč določa regularnost, ki je lastna časovnim procesom” (Foucault 2001, 81). Prav sprememba pa je lastna mitološkemu diskurzu. Nekemu že ustaljenemu diskurzu se dodajo nove jezikovne prvine, ki so dovolj močne, da jih ljudstvo sprejme. Patriotski diskurz se lahko spremeni v mitološki diskurz že, če ni vključenega kritičnega patriotizma. S tem mislim na poudarjanje pozitivnih lastnosti, dosežkov nekega naroda, ne pa tudi izpostavljanje napak voditeljev, ki so s svojimi dejanji očrnili celoten narod.

2. 3 Mit

Mit daje eksistenco vsemu, kar obstaja. Ima ustvarjalno in razdiralno moč. „Človek, kakršen je danes, je neposredni rezultat mitskih dogodkov, ker so ga ti dogodki ustvarili” (Eliade 1970, 14). Zato je prav mit tisti, s pomočjo katerega človek razume dogodek, pojav, družbo, posameznika, kar je temeljnega pomena za njegov obstoj. Poznavanje izvora stvari človeku daje moč, da je stvar sposoben obvladati. „Vloga mita v preučevanju vseh običajev in človeških aktivnosti je dominantna, naj gre za

prehranjevanje, ženitev, delo, vzgojo, umetnost ali razum” (Eliade 1970, 11). Miti so zgodbe naših izkušenj, naše preteklosti, našega pomena. Potrebujemo jih, da vemo, da ima življenje pomen. Potrebujemo misterioznost, vendar jo moramo razumeti. Miti ne poudarjajo večnega dvoboja med vednostjo in vero, ampak iščejo med njima povezave. Neko objektivno dejstvo se skozi čas spreminja, saj je v službi takratne oblasti, ki ga prilagodi svojim namenom. Mit je zgodba, ki oblikuje človekovo zavest o vsem, kar je. „Mit ni le razlaga, namenjena potešitvi radovednosti, ampak zgodba, ki oživlja neko izvirno realnost, zadovolji potrebe po religiji, morali, osmisli načela družbenega reda” (Eliade 1970, 22). Ne gre za fikcijo, domišljjsko kreacijo, gre za zgodbo, ki mobilizira. Milan Matić (Matić 1984, 50) navaja antropologa Bronislawa Malinowskega, ki je s preučevanjem domorodcev na Maleziji ugotovil, da domorodci jasno razlikujejo med običajnimi zgodbami in mitskimi zgodbami. Prve so izmišljene zgodbe, ki jih pripovedujejo pripovedovalci in so posebna vrsta umetnosti, ki je v družbi visoko cenjena. Njihova funkcija je razvedrilo in razvijanje družabnosti. V nasprotju z običajnimi zgodbami so mitske zgodbe legende, ki govorijo o pomembnih podvigih prednikov. Te zgodbe ljudem dajejo odgovore na vprašanja, jim kažejo vzorce delovanja in obnašanja. ”Mit se od bližnjih kulturnih oblik (npr. pravljic, basni, utopij, legend, pripovedi, sanj, umetnosti pa tudi medijev množične kulture npr. filma) ne razlikuje po zgodbi sami, njeni vsebini in strukturi, ampak po politični angažiranosti, mobilizatorski moči in praktičnih ciljih, h katerimi stremi” (Velikonja 2003, 9).

Ob preučevanju mitologij nekega naroda moramo vedno biti pozorni na zgodovinski kontekst, v katerega je umeščen. Mit lahko z nekim dejstvom upravlja, ga obnavlja, stabilizira. Pri tem ni pomembna njegova resničnost, ampak moč, vpliv. Ni pomembno, kako se je razvila znanost, tehnika; tehnični ali znanstveni problem bomo reševali z znanstvenimi metodami, pri problemih, ki zadevajo socialno življenje, pa bo racionalnost ostala poražena. Ernst Cassirer (Cassirer 1974, 13) pravi, da ne moremo pričakovati korespondence med logično mislijo in mitološko mislijo. Če pa med njima ne bi bilo nobene povezave, mita ne bi mogli razumeti. Razumemo ga tako, da pogledamo sfero dejstev in zgodovinske primere osmišljevanj dejstev.

Mogočni voditelj lahko stoji na oblasti samo tako dolgo, dokler je kolektivna želja po vodstvu močna, ko socialne vezi, kot so zakon, pravica, ustanove, nimajo več veljave, ker jo ima samo mistična moč voditelja. Personifikacija kolektivne želje ne more biti enaka pri primitivnih in kompleksnih družbah. Moderen človek je dojemljiv za

iracionalne impulze, ne more pa v celoti pozabiti na racio. Zato mora najti tudi logične razlage njegovega verjetja. Neka družba je ustvarjalka mita, hkrati pa mit ustvarja njo. „Mit ni le njen proizvod, rezultat ali posledica, ampak tudi njen povzročitelj, gibalno ali tvorec” (Velikonja 2003, 9).

Strukturalistični pristop k mitu, ki ga je utemeljil Claude Levi-Strauss, mita ne vidi kot neko poljubno naracijo, ampak pokaže, da mit povsod sledi nekemu vzorcu. Levi-Strauss je utemeljil, da so pomeni kulturno specifični, načini ustvarjanja pomenov pa univerzalni, ker so produkt fizične strukture človeških možganov. Vesolje ustvarjajo konceptualne kategorije, sestavljene iz binarnih opozicij. Kategorija A ne more obstajati sama po sebi, če nima svojega nasprotja, kategorije B. Strukturalistični antropolog uvede tudi pojem logike konkretnega. Gre za splošni kulturni proces, pri katerem abstraktne koncepte razumemo s pomočjo metaforične premestitve njihove strukture razlik na razlike konkretnega. Ker pa v naravi ni urejenih kategorij, Levi-Strauss uvede tudi pojem nepravilne kategorije. To so kategorije, ki ne ustrezajo nobenemu iz para binarne opozicije, ker imajo značilnosti obeh. Zato so konceptualno premočne in morajo biti obravnavane na poseben način. Označimo jih za svete, za tabu. Nepravilna kategorija je homoseksualnost, zato je obdana z vsemi vrstami moralnih tabujev.

Zaradi strukturiranja sveta se pojavljajo tudi vzporedne kategorije, npr. v načinu, kako organiziramo naše prostorsko okolje. Naš prostor je hiša, oni drugi pa je divjina. Živali, ki živijo z nami, so domače živali, one druge so divje. Podobno so tudi kategorizirani ljudje: družina-sosedi; naš narod-tuj narod; mi-oni. Tisti, ki imajo značilnosti obojega, spadajo v nepravilne kategorije, in so zato tabu. Mačeha, golazen (Fiske 2005, 122–139).

Z Levi-Straussovo teorijo strukture mita lahko ugotovimo, kako je mogoče, da ima neka stvar sploh pomen. Strukturalisti zagovarjajo tezo, da je naša metodološka naloga odkriti, kaj mit pove o človeku in ne obratno. Če bomo torej razumeli mit, bomo razumeli družbo. Univerzalni logični model za razumevanje mita, kot ga predpostavlja Levi Strauss, je sicer dober model za ugotavljanje strukture mita, ne moremo pa z njim v celoti razložiti mita. Poleg racionalne komponente je v mitu zelo pomembna tudi njegova emocionalna kvaliteta. V mitu se prepletata tako racio kot čustva in se medsebojno dopolnjujeta, ne moreta eden brez drugega. Tako nam strukturalistični vidik le delno razloži pomen mita.

Mit ne odgovarja samo na vprašalnico kaj, temveč predvsem čemu in zakaj. Stvarem, fenomenom daje pomen. Mitološka naracija je lahko funkcionalno zelo pozitivna, saj omogoča in utrjuje družbeno integracijo. Mit kaotični svet spremeni v red, tako daje posamezniku občutek varnosti. Z rituali, družbenimi simboli, čaščenjem prednikov družba časti svojo preteklo dediščino in tako slavi svojo identiteto. Ti obredi posameznika dvignejo iz banalnega vsakdana, nacionalni heroji, zgodbe o izbranosti naroda so mu lahko navdih, mu dajo občutek pripadnosti in vrednosti. Ker mitološka sila vzbuja takšna pozitivna občutja, se pogosto tudi zlorablja. Če se nacionalna vrednost gradi na dihotomiji mi-oni, ne izgradi nič drugega kot goro negativnih občutenj med pripadniki skupnosti; nestrpnost, sovraštvo, nepravilnost. Žal je graditev identitete na podlagi identifikacije drugih (nečlanov naše skupine) kot sovražnikov pogosto integracijsko močnejša. MacDonald (MacDonald 2002, 26–32) uvede termin mit negativne identifikacije. Pravi, da je uvedba negativnega drugega, sovražnika skupine, pomembna zaradi nevtralizacije antagonizmov, napetosti v skupini. Člani na njih namreč projicirajo negativna čustva. Mit negativne identifikacije daje posamezniku občutek, da je ogrožen, zato se bo zatekel k varnosti svojega naroda. Mitotvorci dobro vedo, da grajenje identitete na podlagi mitskega antagonizma mi-oni (mi smo žrtve, oni so sovražniki) zelo dobro uspeva. Če neki pošten, izbran, plemenit narod trpi zaradi sovražnikov, si zasluži odrešenje, vsaka oblika samopomoči je upravičena, največkrat pa je ta samopomoč upravičenje maščevanja in vojne.

Večina mitoloških diskurzov ima en sam cilj: poenotenje. Mitologija zarote, nacionalistične mitologije, religijske mitologije, mitologija sovražnika, kult voditelja – vse te niti so med sabo močno prepletene, da bi povezale eno veliko celoto. V postmodernih časih je sicer moden individualizem, ampak pod njegovo krinko nastane represivna toleranca, nastanejo nove delitve, kljub različnosti enotnost. Moderni diskurzi so razlike neposredno likvidirali, postmoderni pa to opravijo na bolj subtilen način. Demokratične države igrajo na žogo pluralističnega individualizma, ljudje se lahko svobodno odločajo o svoji prihodnosti z volitvami, z referendumi, protestirajo s stavkami. Dokler posamezniki ostajajo pokorni ideologiji enotnosti, se na referendumih ne odločajo na podlagi lastnega reflektiranega mnenja, ampak na podlagi mnenja mitotvorcev, katerim je družba enotnosti priročna, saj ne dvomi, ne razmišlja in počiva na množtvu mitskih konstrukcij.

2. 3. 1 Politični mit

Po Milanu Matiću (Matić 1984, 61–140) so miti temeljna podlaga za obstoj neke družbene strukture. Razlikuje med ustanovitvenimi, tradicionalnimi in političnimi miti. Brez ustanovnih mitov nobena družbena struktura ne more biti kohezivna, saj gre za temeljna prepričanja ljudi o izvoru in sestavi njihove družbe. Nasprotno se politični miti razvijajo onstran teh meja. Neprestano se obnavljajo na novih temeljih kot aktivna kulturno-politična moč. Politični mit nikoli ne zraste na jalovih tleh. Pojavi se s povečevanjem tistih elementov kulturne in politične tradicije, ki že obstajajo v neki družbi. Zato politični miti niso neke vrste konspiracija elit proti masam. Gre za „vladanje nad ljudmi s pomočjo njih samih” (Matić 1984, 26). Politični miti lahko živijo samo, če dajejo rešitev in odgovor na trenutne probleme, ki so v neki družbi. Ta odgovor ponujajo z evokacijo preteklosti in projekcijo na prihodnost, da bi zbudili čustva in motivacijo ljudi.

Velikonja (Velikonja 1998) mitologijo, sitem posameznih mitov, razdeli v dve veliki skupini: tradicionalne in ideološke mite. Tradicionalni miti sežejo v obdobja tradicionalne oblike konstruiranja družb. Udejanjajo se v ljudskem izročilu, legendah, starih zgodbah. Njihova pomanjkljivost je, da so nedorečeni, zato njihov primanjkljaj izpolnijo ideološki miti. Ti so usmerjeni v prihodnost. Tradicionalni mit pozna večina članov neke družbe, medtem ko ideološkega projektira neka majhna skupina. Tradicionalni mit je lahko potencial ustvarjanja konfliktov, če ga ustrezno dopolni ideološki mit. „Vselej morata torej soobstajati, se prepletati, nadgrajevati oba, če uporabim izraza iz marsksističnega besednjaka: baza tradicionalnega mita in nadstavba ideologiziranega” (Velikonja 1996, 28). Tradicionalni mit je način razmišljanja ljudi, ki je ukoreninjen v neki družbi, ideološki pa pride z vladajočo garnituro ljudi; slednji mora biti prilagojen tradicionalnemu, mora zapolniti njegov manko. Nove racionalne razlage zrastejo na temelju starih čustvenih.

Tisto, kar Matić definira kot politični mit, Velikonja pojmuje kot ideološki mit. V sodobnih družbah se tradicionalni in ideološki oz. politični miti ne pojavljajo ločeno. „Mit in ideologija sobivata in se pomensko zaokrožata: tako prvi ponuja drugi nevprašljivo izhodišče in matrico, druga pa se čuti poklicana, da ju razvija v pravi smeri; prvi odpre, druga odgovarja, vedno znova zapira; prvi bremeni, druga osv(ob)aja. Povezana oblikujeta celovito mitologijo, bajeslovni sistem določene družbe” (Velikonja 1996, 25).

Za nadaljnjo obravnavo bom izraz politične mitologije uporabljala v smislu mitologij sodobnih družb. „Tako mednje (politične mitologije, op. A. T.) prištevam sodobne nacionalne, religijsko-nacionalne, kulturne, rasne, zgodovinske ipd. mitologije in seveda tudi vse kombinacije med njimi” (Velikonja 2003, 7). Politični mit torej spodbudi mobilizacijo družbenega spomina, temu pa doda povsem nove elemente. Zato prihaja do enačenja, ne iskanja podobnosti nekega aktualnega dogodka z zgledom iz preteklosti.

Politične mite vsak dan znova ustvarjajo, podirajo, reproducirajo vplivne osebnosti. S svojimi govori, podobo, obnašanjem zavestno krepijo neke že ustaljene mite ali pa kreirajo nove. Ukrajinska premierka Julija Timošenko se v javnosti pogosto pojavlja oblečena v nežne barve, največkrat v belo. Redko ali nikoli je ne vidimo brez njene tradicionalno vzhodnoslovanske pričeske. Po Macdonaldovi (Macdonald 1995) se v medijih predstavljajo štiri skupine žensk: ženska kot enigma, kot skrbna in ljubeča oseba, kot seksualni objekt, ženska, ki je predstavljena kot telo. Timošenkova predstavlja vse te mite, zato je neke vrste superženska. Navedene reprezentacije ženskosti, združene v njej, so družbeno sprejemljive, zato se tako predstavljena ženska volivcu že apriori prikupi. S tako formirano zunanjo podobo verjetno cilja na tisto skupino ljudi, ki bi sicer bila volilno apatična ali pa je politika ne zanima in se odloča na podlagi všečnosti. Ta delež volivcev ni majhen.

Mitologije se osmišljajo skozi politični obred, obred je mit na delu. Nacionalne mitologije dobijo pomen ob raznih državnih praznikih pa tudi športu. Tekma med Slovenijo in Rusijo za uvrstitev na svetovno prvenstvo v nogometu je bila pravi politični obred. Mitološki in vsakdanji svet se v obredu združita, zato je trenutek svetosti ključen. Zlatko Dedić, ki je zadal zmagovalni gol, je postal nacionalni junak, svetnik, množica se mu je dobessedno klanjala, celo predsednik vlade Pahor mu je očistil kopačke. Obsesivna prezentacija nacionalne odličnosti, razkazovanje enotnosti je tipičen ideološki aparat države; v tem se vidi dvojnost obreda: po eni strani gre za razkazovanje enotnosti, po drugi za razkazovanje moči. Tovrsten političen obred postane s čaščenjem nacionalnih herojev, mučenikov, svetim simbolizmom (zastave, himna) neizčrpno napajališče skupinske identitete. Pri tem ni napačna ideja združevanja, ki je prezentirana, napačna je ideja izključitve, ki je velikokrat prvi inherentna.

Vzroki, zaradi katerih so ljudje pripravljeni sprejeti politične formule, so različni. Mosca (Mosca v Matić 1984, 117) trdi, da je splošna tendenca človeške narave k

iluzijam in domišljiji kriva za dojemljivost ljudi za politične iluzije. Človeku je veliko laže, če sprejme iluzijo, da je njegov družbeni položaj posledica višje, božanske volje. Tudor (Tudor v Matić 1884, 119) postavi tezo, da političnim mitom daje moč težnja ljudi, da vse svoje (politično) početje vidijo v luči večjih načel. Iz tega tudi razvije tezo o prelaganju odgovornosti. Z mistifikacijo svojega družbenega položaja so nosilci oblasti osvobojeni odgovornosti za svoja dejanja. Ker služijo narodu oz. neki višji sili, so sami izvršilci posvečenih dejanj, zato za posledice niso odgovorni. Zavaljo višjih ciljev skrbijo za družbeno dobrobit, zato so dovoljeni moralni prekrški. Velikonja (Velikonja 1996) vidi prepričevalno moč mita v zamenjevanju splošnega z osebnim. Neka družbena travma se prelevi v osebno. Vladajoča mitska razlaga sveta postane človekova. Da pa se lahko neki novi mit uveljavi, mora sodelovati tako tista skupina ljudi, ki ga poskuša uveljaviti, kot naslovniki. Miti imajo namreč samo toliko moči, kolikšna je stopnja sprejemanja naslovnikov.

2. 3. 2 Religijsko-nacionalne mitologije

Benedict Anderson (Anderson 1990) opredeli narod oz. nacijo kot zamišljeno politično skupnost. Pripadniki nekega naroda se med sabo ne bodo nikoli spoznali. Narodu inherentna je omejenost; tudi številčni narodi imajo natanko določene meje. Ne glede na neenakosti in izkoriščanja znotraj nacije se ta vedno pojmuje kot močno horizontalno prijateljstvo, zato je skupnost. Nacije so vedno temeljile na svobodi, simbol tega pa je suverena država. Takšna zamišljena skupnost je npr. televizijsko občinstvo. Naslovniki medijev se lahko skozi medijski diskurz spoznajo kot čefurji, Neslovenci, cigani ipd.; nikoli se ne bodo srečali, pa vendar vsak za vsakega ve, da je del skupnosti.

Že od oblikovanja pojma kulture, nastanka prvih civilizacij je religija pojmovana kot temeljni dejavnik nacij. Pri rečnih civilizacijah, Sumercih, je bil vladar Ensi namestnik boga, pri Egipčanih je bil vladar sam bog. „Skoraj vedno so civilizacije preplavljene z religioznim, nadnaravnim, magičnim; one v tem magičnem živijo, iz tega nastajajo njihove najmočnejše psihoze” (Braudel 1987, 54).

Milan Matić je nacionalistične mite klasificiral v tri skupine: metafizične, fizične in kulturne.

Pri metafizičnih mitih gre za iskanje in dokazovanje zgodovinske utemeljenosti naroda. Tu se dokazuje nebeškost nekega naroda, zato je religija eden izmed najpomembnejših utemeljiteljev nacionalne identitete. „Religijska identiteta predstavlja enega

pomembnejših virov tudi v oblikovanju narodne zavesti, zlasti ob pomanjkanju drugih; in obenem velja za eno najbolj obstojnih, saj se ohranja tudi takrat, ko ostali viri oslabijo ali izginejo” (Velikonja 1998, 18). Zasluge za prehod iz nereda v red pri neki civilizaciji, naciji ima največkrat religija. „Izhodišče mnogih protonacionalnih mitologij je božje poreklo lastnega naroda in države. Red na zemlji je odsev nebeškega reda” (Velikonja 1998, 52). Pri dokazovanju večnosti nekega naroda postane zgodovina mitska. Pomembni posamezniki pridobivajo mitske razsežnosti s primerjavo močnih zgodovinskih osebnosti.

Pri fizičnih mitih se poudarja narodna homogenost, s čimer se dokazuje skupno poreklo. Vemo, da so moderne nacije mešane, iluzija o homogenosti pa zabriše tisto, čemur bi bilo potrebno posvečati največ pozornosti, tj. socialnim razlikam. Mitološka samopredstava naroda vključuje njegovo posebno izbranost, izvoljenost in poslanstvo, kar lahko temelji tudi na kulturni izvrstnosti. Ponekod je tudi jezik pomemben dejavnik krepitve mitologije. V času vojne v BIH so puristično čistili jezik jezikovnih prvin nasprotnega naroda. „Novinarji Republike Srbske v Bosni in Hercegovini, zgodovinsko ijekavski deželi, so kar naenkrat spregovorili v srbski ekavščini; v obe zahodni srbski državi so uvajali učbenike iz Srbije, torej v ekavščini” (Bugarski v Velikonja 1998, 311). Mit nacionalni jezik predstavlja kot vrhunsko značilnost neke nacije, poudarja veličino jezika nacije, ta je seveda visoko nad drugimi jeziki. „Gre za pretvorbo jezika – žive in dinamične dimenzije družbenega življenja – v sistem večnih kvalit, pozablja pa se dejstvo, da se jeziki nacionalnih kultur vseskozi ustvarjajo in razvijajo” (Matić 1984, 294).

Poseben vidik nacionalističnih kulturnih mitov so po Matiću stereotipi o prednostih in slabostih neke nacije; tako so Kitajci skrivnostni, Nemci disciplinirani, Italijani pa strastni. Metoda, s katero se nacionalni mit utrjuje, je demoniziranje nasprotnikov in obtoževanje zarotništva. „V pravcatih laboratorijih sovraštva so se obnavljale že preverjene in kovale nove grozljivke in dokazi o splošni zaroti zoper Srbe, npr. o muslimanskih načrtih za hareme, v katerih naj bi bile Srbkinje; o muslimanskem fundamentalizmu; o ustaštvu Hrvatov” (Velikonja 1998, 297). Pojavlja se celo personifikacija mest, krajev nekega naroda in tudi vzbujanje emocij do teh neživih entitet. Če neživi naravi dodamo pridevnik naš, je to lahko ključen argument, ki ljudi prepriča v potrebnost spopadov. „Naj nikogar ne čudi, da se je Srbija letos dvignila na noge zaradi Kosova. Kosovo je sam center njene zgodovine, njene kulture, njenega

spomina. Vsak narod ima ljubezen, ki večno greje njegovo srce. Za Srbijo je to Kosovo. Zato bo Kosovo ostalo v Srbiji” (Milošević 1989, 275–276). To je citat enega izmed Miloševićevih govorov, kjer je dobro vidna personifikacija Srbije, Milošević igra na čustva: Kosovo je del NAŠE ljubljene Srbije – njegov stavek ima prizvok, kot da so prisotne sorodstvene, čustvene vezi med Srbijo in Kosovom; temu se pač ne moremo odpovedati.

Religijsko-nacionalne mitologije so oblika legitimizacije vladajočih sistemov oblasti. Nacionalizem je namreč neke vrste krinka za socialno odtujitev, prevelike razlike med različnimi družbenimi sloji. „Nacionalistični miti so najboljša ilustracija dejstva, da so miti vezani za tista psihološka stanja in kolektivne potrebe ljudi, v katerih so racionalna spoznanja in dejstva o njihovem trenutnem položaju težko sprejemljivi” (Matić 1984, 287). Gre za lažno politično zavest, ki budi v ljudeh občutek medsebojne bližine, vzajemnosti.

2. 4 Množični mediji

Množični medij je vsak instrument, ki omogoča množično komunikacijo. Ko govorimo množičnih medijih, mislimo na: knjige, časopise, revije, radie, televizije in splet. Lokalna radio in televizija, specializirane revije, lokalni časopisi, interni časopisi, neki blog na spletu nimajo enake ciljne publike in enakega vpliva kot nacionalna radio ali televizija ali nacionalni časopis. Tehnično gledano lahko v dobi modernizacije, hitrega prenosa podatkov preko spleta vsaka informacija postane množična. Vse, kar je zapisano tudi v nekem internem časopisu, lahko postane predmet masovne komunikacije, zato so vsi mediji množični. Norman Fairclough (Fairclough 1995, 36–41) razlikuje zasebni komunikacijski dogodek od komunikacijskega dogodka v medijih po časovnih in prostorskih parametrih. Čas in prostor produkcije teksta množičnih medijev se razlikuje od časa in prostora naslovnikovega sprejemanja. V zasebnem komunikacijskem prostoru je to izenačeno. Poleg tega so teksti množičnih medijev veriga komunikacijskih dogodkov, ki so večinoma producirani v javnem prostoru, uporabljajo pa se v zasebnem.

Z različnimi strategijami obvladovanja, kot so razvrščanje novic v kategorije (zunanje zadeve, gospodarstvo, šport), pretenzija po aktualnosti, objektivnosti želijo mediji nadzorovati realnost. Z načelom objektivnosti dajejo svojim zgodbam verodostojnost. Objektivnost je ideal, h kateremu lahko novinar stremlji, a ga nikoli ne more popolnoma

doseči, ker je resnica preveč razpršen pojem. „Možnost objektivnega vedenja o stvarnem svetu je zavrnjena, zato izginja tudi pričakovanje, da lahko novinar objektivno poroča o realnosti” (Poler Kovačič 2005, 164). Medijske zgodbe imajo zato vse značilnosti mitov; kakor je mit navzven odprt, vsaka novica kot nanizanka ostane brez razrešitve konflikta. Vsaka novica vstavlja nove dogodke v že znan družbeni diskurz, tu vidimo podobnost z Janusovo strukturo mitov (gledajo v preteklost, usmerjeni so v prihodnost). „Novice kot žanr imajo torej specifično ikonografijo, naracijo, tipične karakterje ... in vsi ti elementi mobilizirajo splošne kulturne mitologije, ki so podlaga in specifična ideologija novic” (Fiske 2004, 148). Na podlagi teh mehanizmov mediji zlahka skrijejo antagonizem med mitom in realnostjo. Medijski teksti so torej zelo podobni fikcijskim zgodbam, zato je pomembno, da jih bralci tudi obravnavajo kot fikcijske. Večino novic lahko enačimo z mitskimi zgodbami. Iz naključnosti, fragmentiranosti realnosti novice naredijo zgodbo, ki zagotavlja, vzpostavlja družbeni red, osmišlja svet in premaguje njegovo dejanskost. Novinar ima možnost, da spretno skonstruira kodificirano definicijo novičarskega dogodka.

Množični mediji nam ne kažejo realnosti take, kot je, ampak jo izoblikujejo. „Novinarski sporočanje je konstrukcija medijske realnosti, konstrukcija podob, ki se kažejo kot novice” (Poler Kovačič 2005, 162). Novinarji ne morejo biti zgolj nevtralen prenosnik informacij, saj je medijski produkt odvisen od odločitve novinarja, katero temo je izbral, koga bo intervjuval, kaj od tega in kako bo ubesedil. Novica nikakor ni nekaj, kar je od novinarja neodvisno. Norma novinarske objektivnosti predpostavlja eno realnost, realnost preverljivih dejstev. „Objektivno naj bi bilo tisto sporočilo, v katerem ni prepoznavno novinarjevo mesto izrekanja, ki je mesto pogleda, se pravi interpretacije, in je vrednostno nevtravno” (Košir 2003, 111). Standardi resnice so znotraj področja načinov interpretiranja. Prav zato moramo novinarsko objektivnost razumeti kot ideal, nekaj, k čemur morajo novinarji stremeti.

Čeprav je naša naloga, da širino zornih kotov in obzorij vedno bolj širimo, je vendarle res, da v nekem smislu ostajamo vedno tudi osebni, delni in zato pristranski. To dejstvo je treba sprejeti in ga priznati: najprej sebi in nato drugim. Z drugimi besedami, naši delnosti, pogojenosti in pristranosti odpomoremo veliko bolj s tem, da jo priznamo in tudi povemo, s kakšnih izhodišč in zornih kotov govorimo, kot da si domišljamo, da z našo osebno zgodovino pogojenih predsodkov in zornih kotov sploh nimamo. Tu je potrebno

poudariti odgovornost pri kreiranju kakršnega koli medijskega izdelka. Mišljenje novinarjev, da je novica nekje zunaj in čaka, da jo odkrijejo, je lahko tudi izgovor, obramba pred njihovimi nepravilnostmi, češ da njihovo delo samo odseva zunanjo stvarnost (Košir 2003, 111).

Novinar mora torej izhajati iz dejstva, da sam kreira novico in mora zato zanj prevzeti polno odgovornost. Mora se zavedati, da vse, kar počne, počne v odnosu do ljudi, svojih naslovnikov, vpliva na oblikovanje njihovih mnenj, zato je pomembno, da ravna odgovorno.

2. 5 Vpliv množičnih medijev na občinstvo

V prvi svetovni vojni je bila informacija prvič uporabljena kot vojno orožje, takrat so strokovnjaki tudi začeli raziskovati vpliv množičnih medijev na občinstvo. Okoli leta 1920 so se oblikovale teorije, ki so predpostavljale, da množični mediji delujejo kot injekcijske igle, ki v človeški um vstavijo neko razmišljanje, čustvovanje, da bi dosegli želeni rezultat. Veliko raziskovalcev je sredi dvajsetega stoletja ugotovilo, da množični mediji nimajo vsemogočne moči in nas ne morejo prepričati, da spremenimo naša prepričanja, verovanja, naše navade in obnašanje. Takšne normativne ideje o množičnih medijih pravijo, da ti lahko preživijo le, če odražajo poglede in vrednote množice. Joseph Klapper je leta 1960 napisal knjigo Učinek množičnih medijev, kjer je predstavil rezultate svoje raziskave ameriške televizijske mreže CBS. Njegove študije so pokazale, da množični mediji krepijo že ustaljena prepričanja ljudi in nimajo tolikšne moči, da bi nas prepričali v nasprotno. Nemška raziskovalka javnega mnenja Elizabeth Noelle-Neumann je v devetdesetih letih tega stoletja razvila teorijo o spirali molka. Raziskovala je, zakaj se Nemci niso zoperstavili Hitlerju in fašizmu v 30. letih prejšnjega stoletja in v drugi svetovni vojni. Ugotovila je, da je večina posvojila ideje nacistov, tisti, ki jih niso, pa so bili v t. i. spirali molka. Noelle-Neumannova predpostavlja, da ljudje izrazijo samo tista mnenja, za katera vedo, da bodo v družbi sprejeta. Posamezniki, ki vidijo, da njihova mnenja dosegajo druge in da jih drugi sprejmejo, jih bodo izrazili samozavestno, drugače jih pa ne bodo. Teorija zadovoljevanja potreb je empirična metoda, ki temelji na prepričanju, da ima občinstvo kompleksen niz potreb, ki jih skuša zadovoljiti tudi z množičnimi mediji. Ta komunikacijski model predvideva, da je občinstvo prav tako aktivno kot sporočevalec in je zato sporočilo tisto, kar iz njega naredi občinstvo (Hiebert, Gibbons 2000).

Nekateri teoretiki kulturne industrije trdijo, da so filmi, radii, televizije, časopisi del sistema, ki ima en sam namen, tj. narediti množico otopelo in nekritično. Ratka Marić (Marić 1985) medije imenuje komunikacijski surogat, ki je družbene odnose reducirala na golo potrošnjo idej, goltanje pretresljivih vesti, vpijanje vedno novih mitov, prežvekovanje stereotipov in obnavljanje predsodkov. Množica je tako otopela, raztresena, nekritično pristaja na potrošnjo psevdovrednot. Ta nova industrija, industrija zavesti, ponuja lažno enakost, enosmerno komunikacijo, nevidno vodstvo, kateremu masa pritrjuje. Množico je oropala ustvarjalne in kritične identitete. Ustvarila je prividne subjekte, ki ne opazijo, da so manipulirani, zaslužnjeni, odtujeni. Na podoben način Adorno in Horkheimer (Horkheimer in Adorno 2002, 133–153) pravita, da kulturni proizvodi miselno aktivnost opazovalca naravnost prepovedujejo. Potrošniki neomajno vztrajajo pri ideologiji, s katero jih vladajoči zaslužnjujejo. Posameznik je zato nemočen. Kulturna industrija ničesar ne sublimira, temveč zatira. Gledalec namreč ne sme imeti potrebe po lastni misli, vse njegove potrebe mu je potrebno predstaviti kot take, da jim lahko kulturna industrija zadosti.

Menim, da teoretiki, ki zagovarjajo neposredno moč medijev, poudarjajo nemoč posameznika in s tem zanikajo odgovornost subjekta pri branju medijskih vsebin. „Uresničevanje naslovnika kot osebe ni odvisno samo od novinarja: odgovorni niso samo oblikovalci medijskih sporočil. Odgovorno je tudi medijsko občinstvo” (Poler Kovačič 2005, 231). Poenostavljena podoba ljudi kot miselnih ujetnikov je napačna in posameznika odvezuje odgovornosti. Po Schrammu (Schramm v Poler Kovačič 2005, 29) si mora javnost prizadevati, da je budna, zavzeta, kar pomeni, da je pozorna na to, kar objavljajo množična občila. Mora poskušati biti nadzorna, razmišljati o ponujenih medijskih vsebinah. Javnost naj prav tako nadzira spremljanje množičnih medijev, npr. gledanje televizije pri otrocih. Svoje poglede naj posreduje množičnim občilom, npr. v pismih bralcev. Medijski potrošnik si mora prizadevati, da bo medijsko pismen, da bo do ponujenih novic kritičen in pripravljen sodelovati v javnem diskurzu. Novinarji mu morajo omogočiti kritičnost tako, da lahko izbere obliko svoje lastne resnice. John Milton (Milton v Luthar 2004, 189) opisuje resnico kot popolno devico iz raja, katere čudovito proporcionalno telo so prevzeli prevaranti, ga razsekali na tisoče kosov in jih raztrosili na štiri strani sveta. John Hartley (Hartley v Luthar 2004, 191) pravi, da je metafora resnice temeljna metafora novinarstva. Novinarji naj si prizadevajo iskati raztresene koščke resnice. Ljudem naj prinašajo moč izbire, razum. Da bi ljudje lahko

razumsko presojali, jim morajo čim bolj ekstremno prikazati obe strani zgodbe, ne pa že vnaprej definirati, kakšna je resnica, in dogodek spraviti v predal. Objektivne realnosti ne moremo ločiti od mita. Novičarske zgodbe so mitske zgodbe, to lahko vidimo na dveh ravneh, na oblikovni in vsebinski. Oblika zgodbe, njeno mesto v časopisu in struktura imajo poetično funkcijo in s tem mitološke razsežnosti. Oblikovna stran mitskih zgodb je standardizirana in zato težko spremenljiva, vsebinska stran medijske zgodbe pa je mitološka toliko, kolikor jo avtor naredi mitološko in če jo naslovnik sprejme kot tako.

Vedno, ko posameznik prebere časopis, prižge radio, gleda televizijo, se poveže v anonimno skupnost. Občutek, da pripadamo neki navidezni anonimni skupnosti, sam po sebi ni napačen, problem nastane takrat, ko je ta občutek ustvarjen na podlagi negacije druge skupnosti in mediji imajo na to velik vpliv. Resničnost je prežeta z miti. Da bi lahko doumeli mitsko zajetje resničnosti, morajo predvsem mediji skrbeti za to, da dajejo različne mitske diskurze, njihov soobstoj je edino sredstvo zoper prevlado enega samega diskurza, ki se pojavlja v tisoč različnih oblikah.

Posameznikova identiteta ni več strukturno določena, kot je bila v tradicionalnih družbah. Posameznik ni več toliko determiniran z razredno ali versko pripadnostjo. „Nove kolektivitete se oblikujejo predvsem na podlagi kulturne diferenciacije, torej na podlagi porabe in interpretacije medijskih vsebin” (Luthar 1998, 59). Ko torej poudarjamo pomen diskurza pri oblikovanju posameznika, ne smemo pozabiti, da posameznik sam izbira, kateri diskurz bo sprejel. Lahko daje prednost informacijam, ki njegov sistem vrednot še nadalje krepijo, lahko pa njegov sistem vrednot spreminjajo. Po Foucaultu diskurzi sicer definirajo subjektne položaje, vendar pomena nekega diskurza ne morejo sprejeti, dokler se ne podredijo pravilom diskurza. ”Opisati neko formulacijo kot izjavo ni v tem, da se analizira razmerja med avtorjem in tistim, kar je avtor rekel, /.../ temveč v tem, da se določi, katera je pozicija, ki jo lahko in mora zasesti vsak individuum, da bi bil njen subjekt” (Foucault 2001, 104.) Ko subjekti proizvajajo tekste, delujejo v mejah diskurzivne formacije, ampak sami izbirajo, katera diskurzivna formacija jim bo inherentna. Dejstvo, da je posameznik sam sebi moralna avtoriteta, mu daje svobodo. Cassirer (1995, 20) ugotavlja, da če bi ljudje ravnali po naravnih nagonih, bi izbrali odvisnost, ne svobode. Slednja je tako marsikje pojmovana kot breme. „Tukaj nastopita totalitarna država in politični mit. Nove politične stranke obljublajo vsaj rešitev dileme. Zatirajo in uničujejo pravi smisel svobode, hkrati pa

osvobajajo ljudi vsakršne osebne odgovornosti” (Cassirer 1995, 20). Sklenemo lahko dvojje. Neki posameznik bo sprejel mitološki diskurz nacionalizma, ker se je tako zavestno odločil, ni sprejel svobode lastne moralne presoje kot svobode in kot etičnega imperativa. Drugič posameznik sprejme mitološki diskurz nacionalizma, ker ni dovolj izobražen. Da lahko prepozna kakovostne informacije, mora biti medijsko pismen. Karmen Erjavec (Erjavec 2000, 683) navaja, da je uvedba učnega predmeta Vzgoje za medije državljana prepotrebna zavoljo politične socializacije državljanov. „S tem ko je naša družba postala medijsko odvisna, je sprejela tudi odgovornost, da državljanom zagotovi znanje ter veščine poznavanja in razumevanja medijskega procesa in njegovih izdelkov” (Erjavec 2000, 683). Sama poudarjam, da ustvarjanje medijsko pismenih državljanov ne pripomore samo k politični socializaciji, ampak tudi k ustvarjanju družbeno odgovornih posameznikov.

2. 6 Srebrenica

16. aprila 1993 je Varnostni svet Združenih narodov na izredni seji sprejel osnutek Resolucije 819, ki je razglasila Srebrenico in okolico za zaščiteno območje. Bosanski Srbi so morali ustaviti ofenzivo, v enklavo pa so poslali 150 modrih čelad, ki naj bi nadzorovale tamkajšnje humanitarne razmere. Bosanska vojska je predala vse orožje Unproforju, dovolili so namestitev modrih čelad, evakuacijo ranjencev in bolnikov ter omogočili prihod UNHCR (Urada Združenih narodov za begunce) in Mednarodnega Rdečega križa v enklavo v zameno za obljubo Srbov, da sprejmejo premirje. Zagotovljene zaščite Srebrenice s strani Unproforja pa ni potrjevala nobena uradna zveza Organizacije združenih narodov (OZN).

Dve leti kasneje, 6. julija 1995, so Srbi začeli z vojaško operacijo v Srebrenici, ki so jo poimenovali Krivlja 95. Napadali so opazovalne točke modrih čelad, jih prisilili k predaji in jim zaplenili orožje. Branitelji Srebrenice so sicer imeli na skrivaj pripeljano protitankovsko orožje Red Arrows, vendar ga niso znali uporabljati. Med nizozemskimi vojaki v enklavi in njihovimi poveljniki v Sarajevu in Zagrebu ni bilo nikakršne koordinacije, kar je povzročilo popoln kaos. Možnost Natovih letalskih napadov so OZN omogočili le pod pogojem, da bi bili v oporo modrim čeladam, njihova tarča naj bi bile samo tiste srbske enote, ki bi jih zalotili pri streljanju na nizozemske vojake. Natova letala so res bombardirala dva srbska tanka, od katerih je bil uničen samo eden. Ratko Mladić, poveljnik srbskih sil, je nizozemskemu komandantu tedaj zagrozil, da bo Srebrenico zravnal z zemljo in pobil talce iz vrst modrih čelad, če z bombardiranjem ne

prenehajo. Tako so letalske napade ustavili, prestrašeni vojaki OZN so se iz Srebrenice umaknili v sosednjo vas Potočari, sledilo pa jim je kakih petindvajset tisoč ljudi, misleč, da bodo varni pod okriljem Združenih narodov. Medtem se je okoli petnajst tisoč ljudi v koloni peš odpravilo po pretežno gozdnatem področju proti Tuzli. 12. julija, ko je bil rep kolone še vedno blizu Srebrenice, so srbske enote napadle njeno čelo s topovi in kemičnim orožjem. To je med množico povzročilo zmedo in kolona se je razcepila. En del je nadaljeval pot proti Tuzli, drugi so padli v vrsto zased ali se predali v upanju, da jim bodo Srbi prizanesli, v resnici pa so jih pokončali. Naslednjega dne so srbske enote vkorakale v Potočare z okoli petdesetimi tovornjaki, džipi ali avtobusi, na katere so naložili ženske in otroke in jih prepeljali v Kladanj, ki je bil pod nadzorom bošnjaške vojske. Ostale, može med sedemnajstim in šestdesetim letom, so zadržali z izgovorom, da jih bodo identificirali, saj naj bi se njimi skrivali zločinci. Zbrali so jih v „beli hiši“, kakor so pravili stavbi nasproti nizozemskega tabora. Nekatere so pobili, večino prepeljali v Bratunac, kjer so jih mučili in nato pokončali. Kolona, ki se je odpravila proti Tuzli, je po šestih dnevih hoje prispela na ozemlje pod nadzorom sarajevske vlade. Od petnajst tisoč jih je ostalo pri življenju od štiri tisoč petsto do šest tisoč (Pirjevec 2003, 229–242 in 399–406).

2. 7 Politika in Oslobodjenje

Preden primerjamo oba časopisa, se ustavimo pri lastniški strukturi, saj politična moč velikokrat pomeni tudi medijsko moč. Kakovostno novinarstvo mora imeti zagotovljeno avtonomijo, če naj bo konstitutivni element demokracije. „Demokracijski sistem naj bi v osnovi temeljil na pluralistični koncepciji, omogočal izražanje pluralnosti interesov različnih akterjev in enakomerno porazdelitev ekonomske, politične in s tem tudi komunikacijske moči“ (Erjavec 2000, 678).

Časopis Politika je eden najstarejših časopisov v Beogradu, začel je izhajati leta 1904. Preden je na oblast prišel Milošević, je imel časopis velik ugled, največjo naklado in prodajo. V zgodnjih devetdesetih je Politika postala delniška družba, glavni delničarji so bila državna podjetja, ki so imela predstavnike v nadzornem svetu in tako je imel Milošević popolni nadzor nad uredništvu (Đoković 2004). Leta 1994 in 1995 je imela Politika le malo oglasov, kontroverzne lokalne teme so ponavadi ignorirali, naslovnica pa je bila bodisi polna Tanjugovih naslovnih bodisi izjav državnih veljakov. Poleg tega so časopis polnile zunanje novice tujih tiskovnih agencij, poročila nekontroverznih domačih dogajanj, veliko pozornosti so posvečali kulturi. V tistem času je časopis

izhajal v okoli 200.000 izvodih (Gordy 1999). Raziskava iz leta 1996 je pokazala, da je od vseh časopisov v Srbiji najbolj bran dnevnik Politika, največ ljudi pa je odgovorilo, da časopisov sploh ne berejo. Neodvisne časopise se je dalo dobiti v centru mesta, njihova cena pa je bila dva- do štirikrat večja od državnih, saj so se ti prodajali pod ceno proizvodnje (Gordy 1999). Ljudje so tako lahko izbirali, ali bodo do informacije imeli pasiven ali aktiven pristop. „Neki Beograjec mi je opisal njegove bralne navade: bral sem *Novosti*, da bi izvedel, kaj misli režim, *Politiko*, da bi izvedel, do kam lahko gre kritika in *Borbo*, da bi izvedel, kaj se dogaja” (Gordy 1999, 98).

Od leta 2002 je družba Politika časopisi in revije v skupnem lastništvu Politike a. d. in nemške družbe WAZ. Politika a. d. ima v lasti tri časopise: Politiko, Sportski žurnal in Politiko Ekspres. WAZ je kupil časopisa Dnevnik in Vijesti (Đoković 2004).

Zgodovina časopisa Oslobođenje sega v leto 1943, vse do zadnje vojne v Bosni se je novinarska hiša hitro razvijala. S pomočjo moderne tiskarne in nove tehnološke opreme so izdajali osemnajst časopisov, imeli široko trgovsko mrežo in več kot dva tisoč zaposlenih. Leta 1992 so poslovno zgradbo Oslobođenja uničili Srbi, novinarji so se v tistem času vseeno trudili, da časopis izide, zato so ga v Veliki Britaniji istega leta proglasili za časopis leta v svetu (Oslobođenje 2009). Oslobođenje je bilo vseskozi družbeno oz. državno podjetje v lasti zaposlenih. Medijska scena v BIH je bila do leta 1998 popolnoma kaotična, ker ni bilo nobenega sistema regulacije. Medij so lahko ustanovili vsi, ki so imeli kapital, še posebej politične stranke, lokalne in druge oblasti, tuji sponzorji ipd., zato je takrat obstajalo približno tristo radijskih in televizijskih postaj. Tarik Jusić (Jusić 2004, 74–75) navaja, da je danes Oslobođenje v lastništvu slovenske finančne družbe Kmečka družba, ki je z devetintridesetim odstotnim lastništvom največji lastnik podjetja. Nekoč najbolj bran časopis v BIH se ni prilagodil spremembam na povojnem medijskem trgu, zato je izgubil velik delež bralcev. S šestnajst tisočimi izvodi se težko primerja z najbolj branim časopisom, Dnevni Avazom, čigar naklada je trikrat večja.

3 Analiza

Analitski postopek temelji na iskanju nastajanja mitov. Pri selekciji diskurzov, ki imajo mitološki značaj, in tistimi, ki ga nimajo, sem se oprla na Hallidayevo razlikovanje med kongruentnimi in metaforičnimi značilnostmi diskurza (Halliday v Fairclough 1995,

94). Kongruentna uporaba diskurza za opis neke izkušnje pomeni tisto, kar ta izkušnja že običajno pomeni. Metaforična pa diskurz tako razširi, da ta izkušnja dobi širši pomen. Metaforična uporaba diskurza je običajno socialno motivirana, metafore lahko imajo različne ideološke pomene. Pozorna bom na pretiravanja, nove iznajdbe, selektivno poročanje, zgodovinske fiksacije, zavajajoča sklepanja in metafore, ki preidejo v mitske označence.

3. 1 Politika

Pri časopisu Politika sem analizirala obdobje od julija 1995 do avgusta 2000. Analiza je vsebovala vse članke, ki so na kakršen koli način pisali o Srebrenici. Ugotavljam, da se je mitološki diskurz v mediju začel pojavljati novembra 1995, prej so bile o Srebrenici napisane največ nepristranske vesti:

„Varnostni svet Združenih narodov je mimo dnevnega reda obravnaval preselitev ljudi iz Srebrenice v Tuzlo. Takšno prisilno preseljevanje prestavlja kršitev človekovih pravic. Posebno zaskrbljenost so izrazili zaradi domnevnega ločevanja družin” (Politika 1995).

To je izsek iz vesti z naslovom „Globoka zaskrbljenost zaradi situacije v Srebrenici”. Takšno vest ocenjujem kot nepristransko, ker ne vsebuje neutemeljenih sodb, izraženih skozi mitološki diskurz. Novinarski izdelek ima informativno vrednost takrat, ko avtor vključi vse udeležence spora, postreže z do sedaj znanimi informacijami, preverjenimi dejstvi. Šele tako si lahko bralec izoblikuje svoje mnenje o nekem dogodku. V nadaljevanju bom predstavila primere uporabe mitološkega diskurza v časopisu Politika, ki sem jih razdelila v kategorije.

3. 1. 1 Diskurz viktimizacije Srbov

Na podlagi tega, kar lahko slišimo v ženevski palači ZN, lahko zaključimo, da gre za špekulacije in manipulacije ljudi, ki se sestajajo v Daytonu. UNHCR ima podatke, da je v Srebrenici 40.000 ljudi. Ve se, da jih je 30.000 odšlo v Tuzlo in Zenico, a po neki čudni logiki se postavlja vprašanje, kaj je s preostalimi 10.000 ljudmi. V teh okoliščinah je bilo najlažje obtožiti Srbe v Bosni (Politika 1995).

Članek govori o tiskovni konferenci visokega komisarja Združenih narodov za izgnance Rona Redmonda. Neznani avtor pravi, da Američani trdijo, da se je v Srebrenici zgodil

genocid, Redmond pa dodaja podatek, da ne vedo, kaj je z 10.000 izginulimi Muslimani.

„Pomočnik komandanta generalnega štaba Vojske Republike srbske Milan Gvero je predstavniku Tanjuga dejal, da je namen najnovejših obtožb proti Srbom v Ohlu to, da oslabijo pogajalsko sposobnost predsednika Srbije” (Politika 1995).

„Včeraj je Daily Telegraph objavil doslej najbolj strašno obtožbo. Dnevnik z največjo naklado v Veliki Britaniji je na prvi strani predstavil del poročila svojega bosanskega dopisnika: odkritje masovnih grobnic je razkrinkalo srbske zločince” (Politika 1996).

Avtor, dopisnik Politike, Dušan Simić navaja trditve bosanskega dopisnika Daily Telegrapha o masovnih grobnicah in jih izpodbija z lastnimi trditvami, da nimajo zadostnih dokazov. Zaključi s tem, da srbske oblasti niso nikomur preprečevale preiskave o obstoju masovnih grobnic.

„Alija Izetbegović ni nič manjši krivec, saj je vojno videl kot začetek džihada za zmago islama v svetu. Čeprav je podpisal dejtonski sporazum, je ostal islamski vojak ... Vse skupaj zgleda tako, kot da nikjer drugje ni bilo nobenih drugih prestopnikov kot na Balkanu, tu pa so seveda za vse krivi Srbi” (Politika 1996).

Politika tako citira bolgarski časopis Duma, članek pa se začneja z naslovom Zakaj so v Bosni krivi samo Srbi. Navedeni citati niso produkt novinarja Politike, temveč novinar navaja bolgarski časopis.

„Medijska ofenziva mora svet obsuti z novimi argumenti proti srbskemu narodu, ki je postal tarča samo zato, ker brani neodvisnost in svobodo” (Politika 2000).

3. 1. 2 Krivi nismo mi, temveč oni

Med osumljenimi je vidno tudi ime zloglasnega Naserja Orića, enega od komandantov muslimanskih enot, ki so izpeljale pokol nas srbskim prebivalstvom v okolici Srebrenice. Namesto te obtožnice so dvignjene nove obtožnice proti Karađiću in Mladiću, ki sta že obtožena za genocid nad bosanskim prebivalstvom v Srebrenici ... Očitno je, da še ni prišel trenutek, da se tudi na Muslimane tako pritiska (Politika 1995).

Tanjugova vest se začne s stavkom, da so v haaškem sodišču dvignili nove obtožnice proti Karadžiću in Mladiću. Skozi celoten članek avtor komentira neutemeljenost novih obtožb z navajanjem zločinov Muslimanov, ki jih mednarodna skupnost ne sprevidi.

„Avtorjem antisrbske kampanije Deronjić pošilja sliko srbske mame, ki poljublja lobanjo svojega mrtvega sina v eni od srbskih grobnic. Mogoče bo ta prizor pomagal k spoznanju resnice o tragični usodi srbskega naroda v občinah Srebrenica in Bratunac, o katerih javnost tako neumorno molči” (Politika 1995).

Prav tako Tanjugov članek govori o poročilu civilnega komisarja za občino Srebrenica-Skelani Miroslava Deronjića. On pravi, da je popeljal tuje novinarje po občini, da bi se prepričali o neobstoju masovnih grobnic, sami pa niso javnosti obvestili niti o tem, da grobnic ni, niti o tem, da so bili v tem obdobju Srbi žrtve Muslimanov in da so v nekaterih vaseh srbske grobnice. Vidno je, da se vsak morebitni srbski zločin poskuša zakriti s tem, da se s prstom kaže na zločine Muslimanov.

Prvi dve priči, francoski filozof in avstralski preiskovalni sodnik, sta malo govorila o osebni krivdi Karadžića ali Mladića, a sta vse svoje moči usmerila v dokazovanje krivde bosanskih Srbov in celotnega srbskega naroda. Po takšnem začetku je malo verjetno, da bi haaško sodišče odprlo mesto tudi za omenjanje krivde drugih, ki so se udeleževali v bosanski vojni – muslimansko in hrvaško stran. Prav tako obtoženi nimajo nobenih možnosti, da se sliši tudi njihova resnica, ker je sodišče izključilo možnost prisotnosti zagovornikov obtoženih, kar ni v skladu z mednarodno prakso (Politika 1996).

Novinar zopet skozi Tanjugova usta posreduje svoje sporočilo. To retorično orodje uporablja za posredovanja sporočila, ki mora ostati skrito, torej upovedeno na posredni ravni: Srbi smo ubogi, edine žrtve, saj mednarodna skupnost noče upoštevati zločinov drugih.

3. 1. 3 Zarota od zunaj

”Vse te kontakte je Karremans opisal tako, da vse breme obtožb pade na Mladića in njegove sodelavce. Poveljnik nizozemske vojske je poskušal prikazati Vojsko Republike srbske in Mladića v najbolj temni luči glede likvidacije tisočih Muslimanov v Srebrenici. Po takšnem nastopu ne moremo uiti vtisu, da je bilo pričanje vnaprej dogovorjeno, ker Karremans niti enkrat ni povedal, da so bile v Srebrenici muslimanske sile in so s stalnimi napadi na okoliške srbske vasi izzivale nasprotno stran ... Zelo

kratko, ampak popolnoma po navodilih, ki jima jih je dal njun komandant, sta pričala tudi dva oficirja” (Politika 1996).

Vir: Tanjug. Na javnem zaslišanju v Haagu je pričal polkovnik nizozemske vojske Thom Karremans, ki je bil v času dogajanj v Srebrenici polkovnik nizozemskega bataljona v sestavi UNPROFOR-ja. Avtor srbske akcije opravičuje z izzivanjem Muslimanov.

”Večina odvetnikov je tudi dejala, da je položaj Srbov v Haagu slabši od obtoženih Muslimanov in Hrvatov, za katerimi stoji država, ... Da je prijetje Krstića izzvalo tako blage reakcije, kaže na to, da mednarodna skupnost lahko dela, kar želi, da lahko tudi ubijajo, polomijo, razbijajo, pretepejo ali naredijo kaj podobnega, pa za to ne bodo odgovarjali” (Politika 1998).

„SFOR je s svojim obnašanjem do Srbov odkrito pokazal svojo pristranskost ... Tajni spisi so prešli vsako mejo. Ko bomo videli, da se tako intenzivno iščejo tudi ljudje iz vrst Muslimanov ali Hrvatov, jim bomo lahko ponovno zaupali” (Politika 1998).

Celotna stran časopisa je posvečena Radislavu Krstiću, generalu Vojske republike Srbske in desni roki Mladića. Krstića so prijeli, obtožnica pa ga bremeni za vojne zločine na področju Srebrenice leta 1995. Naslovnice: Zelo cenjen operativac med vojaki, Tajne obtožbe so katastrofa za mir (v članku nekdanji član predsedstva BIH pravi, da so haaške obtožbe proti Krstiću katastrofa za mir. Prav tako je povedal, da se s Krstićem sicer razlikujeta v političnih pogledih, ampak on jamči, da je Krstić profesionalen in da ne bi nikoli naredil nič proti kakemu narodu), Prvo pričanje v ponedeljek, Protest mesta Sokoca (meščani protestirajo proti prijetju Krstića), Odvetnik bo zahteval zdravniško poročilo (Krstićev odvetnik bo zahteval poročilo o poškodbah svojega varovanca med prijetjem), SFORU so dovoljena vsa sredstva.

Nikjer ni navedeno, česa natančno je obtožen Krstić, vsi članki krivijo bodisi mednarodno skupnost, ker ne vidi zločinov Muslimanov in Hrvatov, bodisi SFOR, ker so Krstića prijeli. Iz vseh je razbrati, da so ubogi Srbi sami med lopovi, ki jih hočejo uničiti.

„Masaker pripisujejo Srbom, čeprav ga je izvedla neka multietnična banda, v kateri so bili Hrvati, Muslimani, Slovenci in nekaj Srbov” (Politika 2000).

Avtor M. Galović piše, da je minister za informiranje Goran Matić na tiskovni konferenci dejal, da so pokol v Srebrenici organizirale francoske in muslimanske obveščevalne službe. Do teh podatkov naj bi prišli na podlagi izjav ljudi iz tajne špijunske misije Pajek. Citat, ki sem ga navedla, ni povzetek izjave, to je izključno avtorjevo mnenje.

„Samo nekaj ur po komemoraciji je generalni sekretar ZN Kofi Anan pohitel z izjavami, da obžaluje, da sta general Ratko Mladić in Radovan Karadžić še vedno na prostosti” (Politika 2000).

„Da bi se razumelo, o čem govorimo, naj pojasnimo, da je vzhodna Bosna plamtela v zločinih tudi v drugi svetovni vojni, žrtve pa so bili večinoma Srbi. V tej vojni so mnoga mesta in naselja etnično očiščena, kar je predvsem posledica tega, da Alija Izetbegović ni podpisal Kutiljerovega plana. Iz Washingtona so mu namreč pošiljali signale, da lahko dobi tudi več” (Politika 2000).

Vsi trije izseki so iz članka P. Kovačevića, ki se začne s komemoracijo v Potočarih, skozi celoten članek pa poudarja, da je komemoracija uporabljena v politične namene: da bi blatili Srbijo. Podnaslov članka: Pogrevanje „mita o masakru” samo zato, da bi se odvrnila pozornost s Kosova in Metohije. Na način, kot je napisan srednji izsek iz članka, je napisana večina člankov o Srebrenici. Vsa mala dejstva, ki lahko dokažejo uboštvo in trpljenje srbskega naroda, so dobrodošla, s tem se seveda opravičujejo vsa dejanja Srbov.

3. 1. 4 Čustveni sendvič

Elizabeth Rehn je predstavila poročilo o stanju človekovih pravic na področju nekdanje Jugoslavije in rekla, da narodi dobro napredujejo, da pa najtežje obtožbe apelira na Hrvaško in Bosno. Dodala je še, da se nikjer na prostoru bivše Jugoslavije ne upošteva koncept svobodnega tiska. Posebno je poudarila, da se za vojne zločine ne more soditi samo za Srebrenico. Kritizirala je haaško sodišče – sodišče naj sodi za vse vojne zločine, ne pa samo za tiste, ki privlačijo medijsko pozornost. Glede pogrešanih oseb je rekla, da se morajo poleg pogrešanih v Srebrenici in Vukovarju iskati tudi pogrešani v Krajini in v zahodni Slavoniji (Politika 1996).

„Medtem ko Muslimani objavljajo začetek gradnje nekega spominskega centra v Potočarih, je pod pritiskom muslimanske strani in mednarodne skupnosti začasno ustavljena gradnja srbske pravoslavne cerkve” (Politika 2000).

To je Tanjugova vest o tem, kako bodo ženske iz Srebrenice postavile spomenik žrtvam v Potočarih. Navedeni citat je izključno avtorjevo mnenje, dodano na koncu. Pomenljiv je tudi naslov: Muslimanke najjavljajo nove provokacije.

3. 1. 5 Uporaba pozitivnih izrazov za negativne konotacije

„General Gvero je poudaril, da sta Srebrenica in Žepa rešeni na vojaški način in da so vse, kar je VRS takrat delala, videli tudi mednarodni arbitri” (Politika 1995).

V prebranih člankih se največkrat pojavi diskurz samoviktimizacije. Novinarji Srbe predstavljajo kot narod s trpečo usodo, izpostavljeno je mučeništvo (v teh okoliščinah je bilo najlažje obtožiti Srbe; mednarodna skupnost obtožuje Srbe, da bi oslabil pogajalsko moč Karadžića in Mladića; v drugi svetovni vojni so bili v največjem številu žrtve Srbi; na Balkanu so seveda vsega krivi Srbi; o tragični usodi Srbov v občini Srebrenica pa javnost molči; vsi nas obtožujejo, mi se pa borimo za neodvisnost in svobodo). Mučeniški diskurz je zelo uporaben pri kreiranju nacionalnih mitologij, saj predstavljanje svojega naroda v vlogi žrtve opravičuje vsa prihodnja negativna dejanja. Nasprotnik žrtve je tako po logiki vedno „bad guy”, zato stojijo vsi na žrtvini strani. Tako je nujno sproti spominjanje in opominjanje na trpečo preteklost in trpečo usodo naroda. Drugi vzrok razširjene uporabe mučeništva je tudi v vzročni mitski logiki, ki izvira iz krščanske tradicije: večja, ko je žrtev, večje bo povračilo; trpljenje-vstajenje. S tem, ko avtorji lasten narod prikazujejo kot nebogljen in trpeč, ustvarjajo slepi, ne pa kritični patriotizem. Takšen enostaven, parcialen prikaz resnice (videnje samo svojih žrtv) je v vsaki mitologiji dobra karta v rokavu, ki jo lahko ustvarjalci mitologije vedno izvlečejo in uporabijo za manipulacijo nacionalnih občutij in promoviranje vojne. Oporekanje, zavračanje, priklic zločina je temeljni pogoj za periodično eksploatacijo viktimizacije. V člankih Politike se pojavljajo oblike latentne naracije o viktimizaciji ljudi, ki jih v članku opredeli dr. Vesna Nikolić-Ristanović (Nikolić-Ristanović 2009):

- naracija o ekskluzivni viktimizaciji (mi smo edine žrtve);
- naracija o hierarhiji viktimizacije (mi smo večje žrtve);
- naracija o upravičenosti maščevanja (vračamo jim za to, kar so oni nam naredili);

- naracija o preventivni agresiji (če mi ne napademo njih, bodo oni napadli nas).

Najpogosteje se pojavlja naracija o ekskluzivni viktimizaciji in hierarhiji viktimizacije (najlažje je bilo obtožiti Srbe, za vse so krivi Srbi).

„Karemans ni niti enkrat omenil, da so muslimanski vojaki vseskozi izzivali srbske z napadi na okoliške srbske vasi” (Politika 1996).

Primer je iz članka o sodnem pričanju polkovnika nizozemske vojske Thoma Karremansa. Novinarjev komentar izraža diskurz o upravičenosti maščevanja. V več člankih je bilo zaslediti uporabo naracije o hierarhiji viktimizacije na način, da so novinarji poudarjali, obujali spomine na padle Srbe v zadnjih spopadih.

„Elisabeth Rehn je poudarila, da se za vojne zločine ne more soditi samo tistim, ki jih krivijo za Srebrenico, pri tem pa je postavila najbolj delikatno vprašanje: kaj je z zločini in zločinci v preostalih delih Bosne, posebej je izpostavila hrvaško operacijo Nevihta” (Politika 1996).

To je zelo pomenljiv primer latentne naracije viktimizacije. Celotna stran časopisa je posvečena izjavi posebne odposlanke Združenih narodov za človekove pravice na področju nekdanje Jugoslavije. Zelo verjetno je, da je Elisabeth Rehn na tiskovni konferenci govorila tudi o zločinih Srbov v Srebrenici, v članku pa je izpostavljen samo del, kjer govori o tem, da bilo potrebno posvetiti pozornost tudi drugim zločinom, storjenim v Bosni. Članek, napisan na ta način, komajda omeni zločine v Srebrenici in ljudem sporoča, da so Srbi večje žrtve, drugim samo vračajo za grozote, ki so jih oni storili Srbom, s tem pa novinar hkrati izraža naracijo o preventivni agresiji. Uporaba diskurza samoviktimizacije je močan način izkrivljanja resnice. Gre za tkanje mreže različnih prepričanj, ki vključujejo samo delčke resnice, saj eliminirajo perspektivo drugega.

Mitologija nekega naroda se najbolje oblikuje preko konstrukcije sovražnika. V prebranih člankih Politike avtorji svoj narod prikazujejo skozi diskurz „sami med lopovi”; krivi nismo mi, temveč oni; mi se borimo za pravico, okoli nas pa so sami lopovi. Vseskozi ponavljajo, da mednarodna skupnost vidi samo zločine Srbov, ostali – Muslimani in Hrvati – pa so neopaženi. Novica o tem, da se bodo Muslimanke v Potočarih poklonile padlim možem, se utopi v mitološkem diskurzu, ki ga avtorji

gradijo s komentarji, češ, kdaj pa bo zgrajena srbska pravoslavna cerkev, komemoracija je politična poteza, ki odvraca pozornost z dogajanja na Kosovu in Metohiji ipd.

Značilnost mita je enostavnost. Kompleksnost zločina, ki se je zgodil v Srebrenici, se z mitološkim diskurzom zreducira na najnižjo raven: Srbe ogrožajo zarotniki od zunaj (Daily Telegraph je objavil doslej najbolj strašno obtožbo; Kofi Anan je pohitel z izjavami, da sta Karadžić in Mladić še vedno na prostosti). Mnogokrat novinarji pišejo o zaroti mednarodne skupnosti in Zahoda proti Srbom. Zanimivo je, da kljub odkritjem množičnih grobnic, pričanjem žrtev do leta 2000 v Politiki ni niti enega članka, ki bi opisal, kaj se je julija dogajalo v Srebrenici. Zanikali so obstoj množičnih grobnic, haaške obtožence pa branili. Ko so prijeli Radislava Krstića, generala Vojske Republike Srbske, so celotno stran časopisa posvetili temu dogodku. Članek za člankom je bil v prid Krstiću, od tega, kako zelo cenjen operativec je bil med vojaki, do tega, kako so ga prijeli na brutalen način, pa da so SFORU dovoljena vsa sredstva ipd. Pomenljivo je torej, da se od zločinov, ki so jih storili sonarodnjaki, novinarji distancirajo. Takšen način pisanja lahko označimo za t. i. „sovražni molk“, „hate-silence“ (Velikonja 2003, 104), ki pove največ. Novinarji so pogosto uporabili to tehniko tudi tako, da so izpostavili in poudarili samo izjave ljudi, ki so bili proti Muslimanom, nasprotna stran pa ni bila predstavljena (minister za informiranje Goran Matić je na tiskovni konferenci dejal, da so pokol v Srebrenici organizirale francoske in muslimanske obveščevalne službe, civilni komisar za občino Srebrenica-Skelani Miroslav Deronjić trdi, da je tuje novinarje popeljal po Srebrenici, da bi se prepričali, da masovnih grobnic ni).

Zelo uspešna tehnika pri kreiranju mitologij je igranje s čustveno nabitimi in nevtralnimi stavki oz. stavki, ki temeljijo na razumu. V t. i. čustvenem sendviču (Malešič 1997, 143) racionalno sporočilo obložimo spredaj in zadaj s čustvenim sporočilom in čustva bodo prevladala. V navedenem primeru uporabe čustvenega sendviča – članku, ki obravnava poročilo Elisabeth Rehn, je negativna novica združena s pozitivno, tako celota postane pozitivna. Novinar namreč najprej pove, da je Rehnova dejala, da je najslabše stanje v Bosni in na Hrvaškem, potem doda še, da je potrebno zločince iskati po celotni Bosni. Hkrati je to tudi primer latentne viktimizacije.

Da bi vzpostavili pozitivno čustveno atmosfero, morajo mitotvorci besede z negativno konotacijo zamenjati z besedami s pozitivno. Da je bil nekje vojaški spopad, lahko opišem kot npr. Muslimani so nas napadli, Srbski vojaki so morali reagirati na

provokacije, ali kot je navedeno v primeru: Srebrenica in Žepa sta bili rešeni na vojaški način.

Kljub pričakovanjem nikjer nisem zasledila, da bi avtorji na kakršen koli način omenjali vero. Ustvarjanje nacionalnih mitologij je praviloma najbolj učinkovito, če nacionaliziramo koncept vere ali obratno. V nobenem od teh člankov takega diskurza ni bilo zaslediti.

3. 2 Oslobodjenje

Analiza časopisa Oslobodjenje zajema obdobje od prvega julija 1995 do prvega januarja 1996. Tudi tu so zajeti članki s ključno besedo Srebrenica. V nadaljevanju so zajeti izseki iz člankov, kjer je uporabljen mitološki diskurz.

3. 2. 1 Nedotakljivost, svetost zemlje

„Krvavi obraz Bosne je iznakažen zaradi srbske agresije in privlači samo dobro plačane televizijske poročevalce. Ta obraz pa sploh ne vznemiri tistih, ki danes odločajo o prihodnosti sveta” (Oslobodjenje 1995).

„Vse te mračne sile moramo nadvladati, drugače bomo izginili. Z izginotjem Bosne kot države ne bi bilo več Bosancev in njenih državljanov. Srečno, Bosna. Usoda Srebrenice te uči, da najdeš pravo pot so svobode. Poslušaj njena sporočila” (Oslobodjenje 1995).

„Težko mi je, kadar se ne borim, ker nimam nikogar, razen borbe. Imaš, junak, imaš svojo Bosno” (Oslobodjenje 1995).

Prvi članek je citat iz kolumne Gojka Berića. Personifikacija države je sicer metafora, ki je značilna za kolumno, tovrstno tvorjenje stavkov določa tudi osebni slog avtorja. Hkrati ima uporabljena besedna zveza mitološke značilnosti, saj gre za posvečevanje, poveljevanje neke geografske danosti. Drugi citat je iz članka Omerja Ibrahimagića, naslov članka je Izdali enklave. Avtor komentira takratne aktualne zadeve, izrazi svoje mnenje, da je bil padec Srebrenice dogovorjen. Bosni zaželi srečo, hkrati s tem poudari, naj posluša sporočila Srebrenice. Mesto in državo personificira, ker ju neposredno nagovarja. Tretji izsek je iz prispevka Omerja Ibrahimagića, avtor ga konča s citatom vojaka, ki pravi, da mu je težko, kadar se ne bori, ker nima ničesar, razen borbe. Avtor

ga zatem nagovori, da ima nekaj, svojo Bosno. S tem izrecno pove, da je zemlja dobrina in vrednota, za katero se je treba boriti.

3. 2. 2 Diskurz viktimizacije Bošnjakov

„Srebrenica in Žepa predstavljata kritično maso, ki je nagnjena na stran stanja in občutka brezupa, zanemarjenosti, izgubljenosti. Doumeli smo, da se naša nesreča ni dotaknila sveta” (Oslobodjenje 1995).

„Bošnjaki se morajo vseskozi opravičevati, ker obstajajo. Od njih se zahteva, da so bolj tolerantni in bolj demokratični od drugih, čeprav so sami žrtve skrajne nedemokratičnosti in netolerantnosti. Očita se jim, kadar želijo izpolniti svoje verske potrebe. Vsakdo lahko kadar koli privleče na dan trditev o islamskem fundamentalizmu pri Bosancih” (Oslobodjenje 1995).

„Ta srebreniški primer je še kako značilen za Bosance, je tudi dokaz, da če se hoče, se lahko preživi navkljub vsem zlim silam, ki so se zarotile proti Bosni” (Oslobodjenje 1995).

Prvi izsek je iz kolumne Nermine Kurspahić, podčrtano jasno izraža izpostavljanje Bošnjakov kot žrtev, ki jih nihče ne opazi, nihče jim ne pomaga. Sicer je tema odhajanje intelektualcev iz Bosne zaradi zaostrenih razmer. Teze, da Bosancem nihče ne pomaga, avtorica ne potrdi z nikakršnimi dejstvi. V drugem primeru avtor Bošnjake zreducira na raven žrtve, ne samo zdaj, ko so resnično žrtve napada, ampak so žrtve vedno bili in vedno bodo. Bosance opiše samo skozi žrtveni diskurz. Zadnji primer je iz kolumne Nevena Kazazovića in implicira, da so se vsi zarotili proti Bosni, še več, nasprotnike prikaže kot zle sile, kar je tudi primer diskurza demonizacije sovražnika.

3. 2. 3 Demonizacija sovražnika

„Tista pošast Karadžić je na televiziji rekel, da smo šli iz Srebrenice, ker ne želimo živeti s Srbi. Jeb'o mu pas mater čobansku” (Oslobodjenje 1995).

„Nizozemski obrambni minister je kasneje priznal, da so mu Karadžićevi Srbi grozili, da bodo ubili trideset nizozemskih talcev. Natančno načrtovano in dobro izvedeno teroristično delo se je splačalo. Natovi zračni napadi so prišli prepozno in niso mogli ničesar spremeniti” (Oslobodjenje 1995).

„Mogoče je to resnica v nekem širšem kontekstu, ampak kaj je z agresorjem, kaj je s četniki? Oni so napadalci, zločinci, morilci. Na drugi stani smo pa mi. Žrtve, ki jih izstradajo, zadržujejo v taboriščih in ubijajo” (Oslobodjenje 1995).

„Trgovec s človeškimi življenji in njihovim trpljenjem, prevarant in veliki manipulator, Radovan Karadžić, je izvlekel džokerja iz rokava in okupiral Srebrenico” (Oslobodjenje 1995).

„Te izjave so del materiala o zverstvih Karadžićevih teroristov nad Srebreničani, ki jih je zbrala Državna komisija za zbiranje dejstev o vojnih zločinih” (Oslobodjenje 1995).

„Kar se tiče Karadžića, on je prepričan, da je dobil vojno v Srebrenici. Tako je mislil tudi Hitler, ko je zavzel eno veliko vas pred Moskvo” (Oslobodjenje 1995).

„V naših poročilih iz prejšnjih dni smo obširno pisali o vojnih zločinih, ki so jih pred očmi Unproforja naredili Karadžićevi teroristi, Arkanovi zločinci in enote Miloševićeve fašistične vojske” (Oslobodjenje 1995).

„Temelj propagande so grobovi. Grobovi so tisto, s čimer je Karadžićeva oblast obdelala bosanske in hercegovske Srbe. Izvršilci pa so lokalni: ni več tistega kanarčka Nikole Koljevića in fašističnega gnoja Biljane Plavšić” (Oslobodjenje 1995).

„Po podatkih Mednarodnega rdečega križa je okoli 8000 ljudi pogrešanih (kar v primerih, ko Srbi osvajajo, pomeni pobitih), odkar je Srebrenica pred tremi meseci padla pod nadzor Srbov” (Oslobodjenje 1995).

„Bosna se ne da. Vodje četniških barbarov čaka Haag” (Oslobodjenje 1995).

V navedenih izsekih je srbski agresor opisan kot morilec, terorist, v dveh primerih vidimo tudi zmerljivke in psovke. Psovka iz prvega primera je citat študentke medicine, ki je delala kot medicinska sestra v srebreniški bolnišnici. V članku z naslovom *Nova pričevanja o zločinih* poleg nje še več prič zločinov pove svoje zgodbe. Izpostavljanje njenih besed nima s tematiko nič skupnega, če bi bil citat izpuščen, zgodba zaradi tega ne bi bila okrnjena. Avtor pa se je odločil njene besede izpostaviti kot zunanji glas, skozi katerega posreduje svoje sporočilo. Drugi citat je iz kolumne Zorana Piroloća, ki je v vodilo kolumne napisal tudi, da imata *monstruozna srbska država in mednarodna skupnost do Bosne terorističen in izsiljevalski odnos*. Večina navedenih primerov je objavljenih na drugi strani časopisa, ki je namenjena komentarjem, razdeljenim v

rubriko Pogledi ali Opazovanja. Tudi iz drugih primerov je jasno, da so komentarji, saj so ločeni od preostalih novic, avtor v njih jasno izraža svoja stališča, besedišče je bolj polno, metaforično, avtor je v celoti podpisan z imenom in priimkom. Izstopa le primer, objavljen 19. oktobra 1995, kjer je pod članek podpisan časopis Glas Amerike. Podčrtan primer je sporen ne glede na to, ali je neposredno preveden iz ameriškega časopisa ali pa ga je avtor, ki je zgodbo pisal za Oslobođenje, sam dodal.

3. 2. 4. Religijsko-nacionalni diskurz

„Ljudje, ki so sodelovali v genocidu, so nedvomno razmišljali, da če bodo porušili verske in kulturne spomenike, bo tako izbrisana sled o obstoju ljudi in nacij. Zagotovo so s to namero porušili tudi naš spomenik – cerkev v Srebrenici” (Oslobođenje 1995).

„Mi, bosanski frančiškani smo – in to delamo še danes – vlagali veliko napora, da bi se Hrvati in Bosanci pomirili. To smo poskušali tudi s Srbi, ker želimo, da bi bila Bosna in Hercegovina država treh enakopravnih narodov. Mislimo, da nam je to vlogo dodelila zgodovina” (Oslobođenje 1995).

Prvi citat je iz članka, pod katerim ni podpisan nihče, je pa jasno, da je to kolumna enega od frančiškanov, Petra Anđelovića, saj je zraven priložena njegova slika, naslov članka pa je Frančiškani in Bosna. Iz citata je razvidno, da pater enači vero in nacijo: če porušijo verske spomenike, se s tem izbriše tudi nacija. V drugem citatu pove, da se frančiškani čutijo poslane, da uredijo nacionalno vprašanje.

Vsi avtorji v Oslobođenju so podpisani, največ primerov uporabe mitološkega diskurza pa je bilo zaslediti v kolumnah, ki jih bralec lahko razloči od vesti po tem, da je na vrhu fotografija piščetega, slog pisanja je drugačen, vključene so interpretacije in mnenja avtorjev. Kolumne so objavljene v posebnih rubrikah, kot sta Opazovanja in Pogledi. Novinar se v tekstu pojavlja z uporabo modalnih glagolov (*moramo razumeti, to moramo narediti zaradi domovine*) in s pisanjem v prvi osebi množine (*mi čutimo posledice, mi smo bistvo vsega, vse je sedaj odvisno od nas, doumeli smo*). Avtor tako jasno izraža svoje stališče, hkrati pa prepričuje bralstvo o verodostojnosti njegovega mnenja.

Čeprav se v analizi ne osredotočam na vizualne karakteristike časopisov, je potrebno izpostaviti karikature, ki so bile v Oslobođenju objavljene na drugi strani časopisa, poleg rubrik s komentarji. Slika 1 je karikatura, objavljena poleg kolumne Nevena

Kazazovića, ki v svojem prispevku pravi, da so se proti Bosni zarotile zle sile. Pod sliko je prispevek Ibrahima Prohića z naslovom Pomirjevalo za frustracije. Pod naslovom v vodilu avtor navaja, da je bila Srebrenica lahek plen in da je ta zmaga Karadžiću pomagala ublažiti njegovo *načeto četniško samozavest*. Karikatura je objavljena na drugi strani časopisa in je ujeta v diskurz viktimizacije, dirskurz o zarotah od zunaj in diskurz demonizacije sovražnika. Neven Kazazović trdi, da so proti Bosni neke zle sile, nikjer pa ne pove, koga ali kaj je mislil. Bralec lahko sklepa, da gre za mednarodno skupnost. Na karikaturi je razvidno, da se strokovnjaki v Londonu namerno ne ukvarjajo s situacijo v Srebrenici. Karikatura tako še bolj krepi uporabo mitoloških diskurzov v obeh tekstih.

Slika 3.1: Karikatura

Vir: Oslobođenje (1995, 2).

Kriterij, po katerem prepoznamo mit, je kategorija svetega. Mit posvečuje ozemlje, čas, politiko, narod. Diskurz o svetosti zemlje je močno integracijski; ljudem daje potreben

občutek našosti. Vemo, da teritorij ni nikoli neposredno sporočilen, vedno ima pripisan pomen. Cilj državotvorja je emocionalno navezati svoje člane na neko ozemlje. V Oslobođenju se takšen diskurz kaže skozi personifikacijo ozemlja. S tem posvečuje politiko in narod.

Demonizacija sovražnika je pogost diskurz avtorjev člankov Oslobođenja. Srbi so označeni kot *teroristi*, *fašisti*, *morilci*, *zločinci*, Miloševića primerjajo s Hitlerjem. Najbolj izstopajo žaljivke avtorja Hamze Bakšića, ki podpredsednika Republike Srbske Nikolo Koljevića označil za *kanarčka*, Biljano Plavšić pa za *fašistični gnoj*. Prva posledica širitve takega diskurza je, da se zabriše meja kritičnosti do lastnega naroda: vse, kar je naše, moramo braniti. Druga posledica pa prinese začetek niza binarizmov mi-oni. Ta binarizem ustvari dva fiktivna kolektiva, naš predstavlja dobro, njihov zlo. S takim načinom razmišljanja je svet samo črn in bel. Tako tudi v Oslobođenju mitološka inferiorizacija nasprotnika poteka skozi diskurz demonizacije sovražnika.

Bolj kot žrtveni diskurz je poudarjen diskurz o zarotah od zunaj. Obsedenost z zaroto, eden najpomembnejših mitemov politične mitologije, ustvarja občutek kolektivnega strahu, hkrati s tem družba nekoga okrivi za svoje trpljenje. Diskurz o zarotah od zunaj se v Oslobođenju pojavlja drugače. Tu gre bolj za naracijo o viktimizaciji, ki določi žrtve. Če neki narod spravimo v kategorijo žrtve, mu je treba pomagati že zato, ker je v tej kategoriji. S tem, ko avtor poudarja, da trpečemu narodu nihče ne pomaga, njegovo žrtev še bolj poudarja.

Pričakovala sem več primerov uporabe religijsko-nacionalnega diskurza glede na to, da je vera pomembna pri obeh nacijah, tako pri Srbih kot Muslimanih. Močan primer uporabe tovrstnega diskurza je bil prispevek patra frančiškanske province Srebreniška Bosna. Dogajanje v Srebrenici posploši na trpljenje celotnega muslimanskega naroda, Srebrenica je paradigma zgodovinskega trpljenja Muslimanov. Avtor veže pojem vere na pojem naroda, gre za prepletanje političnih in nacionalnih interesov z verskimi. V drugem citatu je to še posebej vidno, avtor trdi, da naj bi imela cerkev pglavitno vlogo pri oblikovanju naroda. Uporaba takega diskurza je sporna, ker avtor implicira, da je narod posvečen, nebeški, izvoljen. S takimi pozitivnimi lastnostmi se vsa morebitna neprimerna dejanja upravičijo.

4 Zaključek

Hipotezo, da sta Politika in Oslobođenje uporabljala mitološki diskurz pri poročanju o dogajanjih v Srebrenici pred pokolom in po njem, lahko potrdim. Med obema dnevnikoma so velike razlike glede intenzivnosti pojavljanja mitološkega diskurza. O dogajanjih v Srebrenici so v Politiki pisali malo glede na poročanje Oslobođenja. V enoletnem pregledu člankov Oslobođenja je bilo bistveno več informacij kot v petletnem pregledu Politike. Slednji časopis je pustil vtis, da so o Srebrenici pisali samo takrat, kadar se je dalo informacijo predrugačiti, čustveno nabiti in tako iz nje narediti nov mit ali potrditi že starega. Medtem so v Oslobođenju objavljali izjave prič in raziskave tujih novinarjev. Članki bosanskega medija so bili vedno podpisani, v srbskem mediju pa so pod članke podpisali tiskovno agencijo Tanjug, čeprav je očitno, da je bila Tanjugova vest samo podlaga za avtorjevo naracijo, ki temelji na njegovih osebnih prepričanjih. V Politiki uporaba spornega diskurza nikjer ni bila zapisana kot mnenje, komentar, v Oslobođenju je bil sporni način narativizacije večkrat uporabljen kot mnenje. Tak način umestitve neetičnega diskurza v rubriko komentar ni opravičljiv. Potrebno je razložiti razliko med interpretacijo in mnenjem. Interpretacija nastane na podlagi raziskave in analize zbira strokovnih besedil o neki temi ter osebnih izkušenj avtorja in tako bralcem širše pojasni temo in njeno ozadje. Mnenje pa je subjektivna, odkrito pristranska sodba. Ni nujno, da je osebna sodba v obliki komentarja resnična, se pa od nje zahteva, da je napisana v etičnih okvirih. V resoluciji Sveta Evrope, št. 1003 je zapisano:

3. člen: osnovni princip etičnega razmišljanja o novinarstvu je, da mora biti narejena jasna razlika med novicami in mnenji. Vesti so dejstva in podatki, mnenja pa so izražanje misli, idej, prepričanj ali vrednostnih sodb medijev, uvodničarjev ali časnikarjev. 5. Člen: ker je izražanje mnenj subjektivno, od njega ne moremo in ne smemo pričakovati, da odslikava resničnost, lahko pa zahtevamo, da izražanje mnenj poteka na pošten in etično pravilen način (Resolucija 1003, 1993).

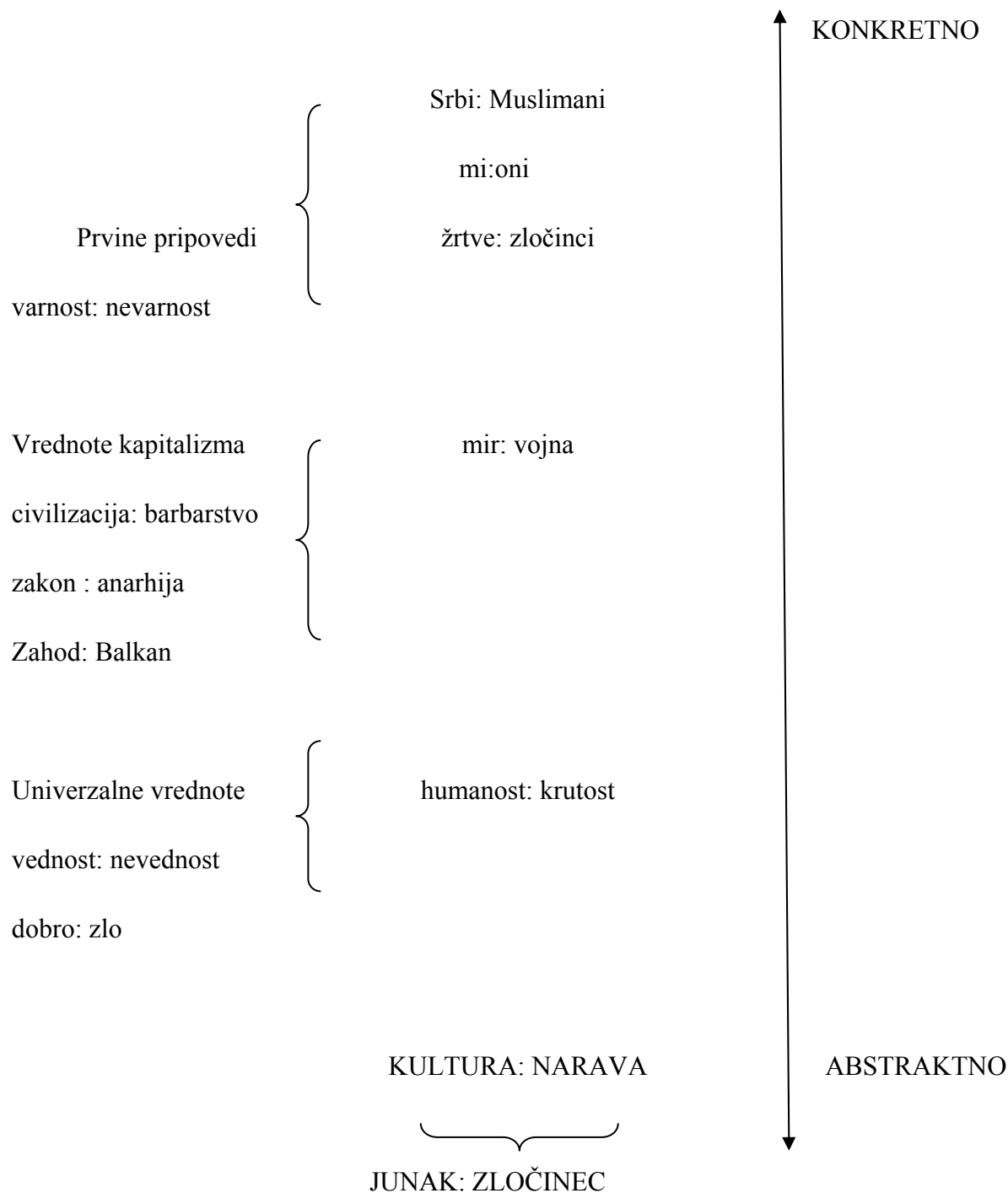
Kljub odkritju množičnih grobnic, pričanjem žrtev do leta 2000 v Politiki ni niti enega članka, ki bi opisal, kaj se je julija dogajalo v Srebrenici. Zanikali so obstoj množičnih grobnic, haaške obtožence pa branili. Ko so prijeli Radislava Krstića, generala Vojske Republike Srbske, so celotno stran časopisa posvetili temu dogodku. Članek za člankom

je bil v prid Krstića, od tega, kako zelo cenjen operativec je bil med vojaki, do tega, kako so ga prijeli na brutalen način, pa da so *SFORU dovoljena vsa sredstva* ipd. Pisanje novinarjev je zbujalo vtis, da je Krstić nedolžna žrtev mednarodne skupnosti. Njegove pozivne značilnosti in dejanja so poudarjali, distancirali pa so se od njegovih zločinov. To tehniko zgovornega molka so uporabljali tudi tako, da so izpostavili in poudarili samo izjave ljudi, ki so bili proti Muslimanov, druge strani pa niso predstavili.

Diskurzivni režim, ki sta ga uporabljala oba medija, uokvirja konstrukcijo in reprezentacijo Bošnjakov in Srbov. Medijska govorica obeh z uporabo mitološkega diskurza postavlja meje definicijam obeh etnij. Takšno poročanje ni le v nasprotju z novinarsko etično normo, ampak je tudi očitni moralni partikularizem. Mediji so ena osrednjih institucij, prek katerih lahko lokalno občinstvo vzpostavlja zamišljeno skupnost in se identificira kot njen pripadnik. Tako sta bila Politika in Oslobodjenje v tistem času instituciji, ki sta svojemu občinstvu dala možnost identifikacije s skupnostjo Nemuslimanov ali Nesrbov, tudi v smeri negativne delitve mi-oni. Svojo definicijsko moč sta oba medija uporabljala, da sta z njo zastrla pravi politični razlog za vojno.

V uvodnem delu sem predstavila anketo, ki je pokazala, kako globoko lahko seže mit. Ljudje še danes vojnega zločinca vidijo kot nacionalnega heroja. Na vprašanje, zakaj ima mit tako globoke korenine, lahko delno odgovorimo s strukturalno analizo. Levi-Strauss pravi, da pomen mita vidimo v paradigmatskem odnosu opozicijskih konceptov, ker ljudje po naravi tako razumemo problem.

Slika 4. 1: Struktura mita

Skico sem naredila po Levi-Straussovem vzoru (Fiske 2005, 132) in je strukturalna analiza diskurza v obeh obravnavanih medijih. Strukturo sem razdelila na tri skupine vrednot, pri čemer so prva skupina vrednot konkretne prvine naracije obeh medijev; uporaba mitoloških diskurzov neposredno implicira navedene delitve. Prva skupina vrednot pridobi kulturno specifičen pomen šele, ko je postavljena v kontekst druge skupine vrednot. Binarna delitev na naše in vaše se oplemeniti, ko jo pogledamo s strani družbene in kulturne ureditve. Tretja skupina vrednot so moralne vrednote, ki so univerzalno poznane vsakemu konceptualnemu zemljevidu posameznika. Delujejo z namenom naturaliziranja, torej da bi se posredovana naracija zdela naravna, samoumevna, že dana; kot del narave in ne kulture. Vsi ti binarni elementi pripovedi so združeni v junaku ali antijunaku, odvisno od tega, na kateri strani smo.

Če povzamem: ko se neki diskurz s ponavljanjem utrdi, pride do tega, da so koncepti premaknjeni iz konkretnega v abstraktno, iz naključnega v strukturirano, iz nepomembnega v pomembno. Zgodi se torej, da je Radovan Karadžić za nekoga mitološki junak in spomin nanj potegne za sabo celotno strukturo, opisano v skici 1. Posameznik se tega lahko zaveda ali ne; gre namreč za neprestano premikanje navzdol in navzdol po strukturi, kar je značilno za vse mitske pripovedi. Ali drugače: če je publicistično upovedovanje nacionalne istosti zgrajeno iz sovražnih retoričnih, narativnih in ikonografskih strategij izključevanja drugih nacij, se že sama konkretna mitološka identifikacija delitve na nas in vas razširi na širše družbene delitve, npr. civilizacija – barbarstvo, mir – vojna, in abstrahira na univerzalne vrednote dobrega proti zlim. Na kratko: delitev na Srbe in Muslimane v mitu lahko takoj preide na delitev na dobro in zlo ali obratno. Strukturalna analiza mita je samo delna, ker ga ne moremo zreducirati na njegov racionalni karakter; tako bi bil mit le neka statična forma. Dinamičnost, torej čustvena sestavina mita, je prav tako pomembna. Opazovanje mita tako z razumske kot s čustvene plati nam omogoči razumevanje.

Do vojne v Bosni in Hercegovini ni prišlo zaradi nezmožnosti sobivanja treh različnih etnij. Do genocidov, množičnih pobijanj, posiljevanj je prišlo zato, ker so se nekateri ljudje zavedli, da imajo na voljo bogat mitološki spomin prizadetih etnij, na katerem lahko gradijo nacionalistične pomisleke in tako pridobijo ljudi na svojo stran, stran sovraštva do soljudi. Mit nikoli ni pasiven odgovor na zaostrene razmere. Mit

retroaktivno osmišlja tisti del zgodovine, ki mu pride prav, poudari in izpostavi samo določen del kolektivnega spomina. Sam pove, kaj je resnica, kaj je dejstvo. Z naturalizacijo poneumljene, izkrivljene misli prečisti, jih naredi nedolžne, in kompleksne stvari zelo poenostavi. Po mitu je srbstvo nekaj danega, dokončnega, s tem se rodimo in v tem smo najboljši. Ne bo nam razložil, zakaj smo najboljši, pravzaprav to ni niti pomembno. Najugodnejši teren za razraščanje novih mitov je čas vojne. Cilj mita je vplivati na čustva, v težkih življenjskih razmerah pa čustva ljudi, še posebej strah, prevladajo nad razumom. Emocionalizacija ljudi tako omejuje neskončne možnosti refleksije, diskusije. Univerzalizacija – pravila so enaka za vse – ne velja več. Mit nas lahko prepriča v našo ekskluzivnost in tako pravila, ki veljajo za druge, za nas ne veljajo. Vladajoče skupine si torej mit prisvojijo, ga preoblikujejo po svoji meri, ga aktualno strukturno umestijo, ljudje pa ga sprejemajo. Da je mit v celoti uspešno implementiran, je potreben še kanal izražanja, ki povezuje ti dve skupini - zainteresirano družbeno skupino in vladajočo skupino (idealnotipsko sta to marksistični baza in nadstavba). Eden izmed kanalov so množični mediji. Njihova aktivna vloga pri ustvarjanju novih, krepitvi in ohranjanju starih mitov je velika. Ustvarjalci medijskih vsebin bi se morali zato zavedati svoje družbene odgovornosti.

5 Literatura

- Ahmetašević, N. 1995. Slušajući radio. *Oslobodjenje*, 10 (25. julij).
- Bakšić, Hamza. 1995. SAO Sarajevo. *Oslobodjenje*, 2 (6. december).
- Berić, Gojko. 1995a. Eksplozija na pomolu. *Oslobodjenje*, 2 (3. avgust).
- 1995b. Kameleoni priznali poraz. *Oslobodjenje*, 2 (20. julij).
- Benedict, Anderson. 2003. *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Braudel, Ferdinand. 1987. *Civilizacije kroz povjest*. Zagreb: Globus.
- Cassirer, Ernst. 1995. Tehnika sodobnih političnih mitov. *Časopis za kritiko znanosti* 176 (XXIII): 11-20.

- Dizdarević, Zija. 1995. Na raskršćima. *Oslobodjenje*, 2 (26. avgust).
- Đoković, Dragan. 2004. *Media ownership*. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno prek: http://www2.mirovni-institut.si/media_ownership/pdf/serbia.pdf (25. avgust 2009).
- Erjavec, Karmen. 2000. *Medijska pismenost kot pogoj uspešne politične socializacije*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20004erjavec.pdf> (23. julij 2009).
- Fairclough, Norman. 2005. *Media discourse*. United States of America: Oxford University Press. Inc.
- Fiske, John. 2005a. *Uvod v komunikacijske študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 2005b. Televizijska kultura branja poročil, bralci poročil. V *Medijska kultura: Kako brati medijske tekste*, ur. Breda Luthar, Vida Zei in Hanno Hardt, 147–159. Ljubljana: Študentska založba.
- Foucault, Michel. 2001. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Galović, M. 2000. Masakr kod Srebrenice režirali francuski i muslimanski obaveštajci. *Politika*, 21 (12. december).
- Gordy, Eric D. 1999. *The culture of power in Serbia : nationalism and the destruction of alternative*. University Park, PA : Pennsylvania State University Press.
- Hiebert, Ray Eldon in Sheila Jean Gibbons. 2000. *Exploring mass media for a changing world*. United States of America: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Horkheimer, Max in Theodor W. Adorno. 2002. *Dialektika razsvetljenstva: filozofski fragmenti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Ibrahimagić, Omer. 1995a. Izdali enkalave. *Oslobodjenje*, 2 (17. julij).
- 1995b. Pobjeda Bosne. *Oslobodjenje*, 2 (14. december).
- 1995c. Nova svedočenja o zločinima. *Oslobodjenje*, 2 (19. avgust).

- Jahić, Vehid. 1995. Srebrenica davljena sistematski. *Oslobodjenje*, 3 (20. julij).
- Jusić, Tarik. 2004. *Media ownership*. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno prek: http://www2.mirovniinstitut.si/media_ownership/pdf (25. avgust 2009).
- Kazazović, Neven. 1995. Pouke Srebrenice. *Oslobodjenje*, 2 (18. julij).
- Kedman, D. 1998. SFORU dovoljena sva sredstva. *Politika*, 18 (5. december).
- Kodeks novinarjev Slovenije*. 2002. Dostopno prek: http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns_txt.php (23. oktober 2009).
- Kovačević, P. 2000. Politička zloupotreba komemoracije. *Politika*, 18 (15. julij).
- Kurspahić Nermina. 1995. Intelektualna osjeka. *Oslobodjenje*, 2 (5. avgust).
- Luthar, Breda. 1998. *Poetika in politika tabloidne kulture*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Luthar, Breda, Vida Zei in Hanno Hardt, ur. 2004. *Medijska kultura: Kako brati medijske tekste*. Ljubljana: Študentska založba.
- MacDonald, David Bruce. 2002. *Balkan holocausts?: Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*. Manchester, New York: Manchester University Press.
- Macdonald, Myra. 2002. *Representing women: myths of femininity in the popular media*. London: E. Arnold.
- Malešič, Marjan. 1997. *Propaganda in war*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Milan Matić. 1984. *Mit i politika. Rasprava o osnovama političke kulture*. Beograd: Radnička štampa.
- Milošević, Slobodan. 1989. *Godine raspleta*. Beograd: BIGZ.
- Nikolić-Ristanović, Vesna. 2003. *Social-historical Context, Victimization, and Truth and Reconciliation Process in Serbia so far*. Dostopno prek: <http://209.85.129.132/search?q=cache:Up9i6NAWrLMJ:www.vds.org.yu/File/VesnaNi>

kolicRistanovic.doc+vesna+nikoli%C4%87+ristanovi%C4%87&cd=1&hl=sl&ct=clnk
&gl=si (18. september 2009).

Omeragić, Daniel. 1995. Zvjerstva pred licem svijeta. *Oslobodjenje*, 5 (12. avgust).

Oslobodjenje. Dostopno prek: <http://www.oslobodjenje.ba/> (15. september 2009).

Oslobodjenje. 1995a. Srebrenica je naše prezime, (4. avgust).

Oslobodjenje. 1995b. Vojnička čast u bosanskom blatu, (19. oktober).

Pirjevec, Jože. 2003. *Jugoslovanske vojne: 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Poler Kovačič, Melita. 1997. *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.

--- 2003. *Komunitaristični pristopi k novinarstvu: naslovnik kot subjekt*. Dostopno prek:
<http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20031polerkovacic.pdf> (25. november 2009).

--- 2005. *Kriza novinarske odgovornosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Politika. 1995a. Bez dokaza o zločinima u Srebrenici, (11. november).

Politika. 1995b. Optužbe na račun Srba tempirane pred pregovore u Ohriu, (12. november).

Politika. 1995c. Nove optužbe protiv Karadžića i Mladića, (17. november).

Politika. 1995č. TV ekipe iz sveta znaju da nema masovnih grobnica Muslimana, (21. december).

Politika. 1996a. Nastavak dokaznog postupka protiv Karadžića i Mladića, (1. julij).

Politika. 1996b. Svedočenje holandskog oficira iz sastava UNPROFORA, (5. julij).

Politika. 1996c. Zašto su u Bosni krivi samo Srbi, (12. julij).

Politika. 1998. Ponovo aktivirani tajni spiskovi, (5. december).

Politika. 2000. Muslimanke najavljuju nove provokacije, (22. maj).

Prohić, Ibrahim. 1995. Sedativ za frustraciju. *Oslobodjenje*, 2 (18. julij).

Pušnik, Maruša. 1999. *Konstrukcija slovenske nacije skozi medijsko naracijo*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip19995pusnik.pdf> (1. avgust 2009).

Saussure, Ferdinand De. 1997. *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij.

Simić, Dušan. 1996. Lov na masovne grobnice. *Politika*, 14 (24. januar).

Splichal, Slavko. 1973. *Metode v komunikolških raziskavah*. Ljubljana. RTV Ljubljana.

TV Slovenija. 2009. *Dokumentacija Televizije Slovenija*. Ljubljana, 8. december.

Varnostni svet. 1993. *Resolucija 1003*. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/ERES1003.htm> (20. november 2009).

Velikonja, Mitja. 1996. *Masade duha. Razpotja sodobnih mitologij*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 1998. *Bosanski religijski mozaiki. Religije in nacionalne mitologije v zgodovini Bosne in Hercegovine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.